

انسټا
مجله

فلسفه، فرهنگ، او هنر

ځانگړی دفتر

نهه ژبني ليکنې

د پښتو وييو، تاريخ،
او فولکور اړوند

كتابتون.com

انسان
فلسفه، فرهنگ، او هنر
مجله

خانگري دفتر

نهه ژبني ليکنې

د پښتو وييو، تاريخ، او فولکور اړوند

ليکوال: عبدالودود بشريار

د کتاب نوم: نهه ژبنی لیکنې

لیکوال: عبدالودود بشریار

abdul_wadood68@yahoo.com

Name: Nine Linguistic Articles

Writer: Abdul Wadood Basharyar

حمل ۱۴۰۳ - د انسان مجلې له اوومې گڼې سره هم مهاله

April 2024, Publishing with 7th Edition of INSAN Magazine

کتاب نوم: نهه ژبنی لیکنې

لیکوال: عبدالودود بشریار

کمپوز: مطیع الله وطنمل

د کمپوز بیا کتنه: اسماعیل څپه

د خپرونو لړ: لومړی

د مخونو شمېر: ۷۰

خپرونکی: انسان مجله

د لیکلو کال: ۲۰۱۱ز - ۱۳۹۱ ه. ل

ځانگړی دفتر

دا د ژبو په تړاو د نهو لیکنو یوه ځانگړې ټولگه ده چې د انسان مجلې له اوومې گڼې سره هم مهاله خپریږي.

لړلیک

- د ځوان بشريار پاڅه کارونه/ یادښت ب
- مخنی خبرې/ د لیکوال سریزه ج
- ژبې څنگه رامنځته شوي او څنگه وده کوي؟ ۱
- پښتو - پارسي فونيمي او گرافيمي انډولونه ۸
- پارسی کې پورويي ۱۵
- خارگ ډبرلیک ۲۴
- ولې یو ویشته؟ ۳۲
- وردگ او وردگي گړدود ۳۵
- شنيڅ - د پښتو یو زوړ ویی دی ۴۳
- آس او متلونه ۵۰
- پښتو متلونو کې متلي آتلان ۵۸

ټړون

د هر هغه چا په نامه چې د پښتنو په شان مظلومو انسانانو د غمونو د کمولو او سوکالیټ
لپاره یې لږ تر لږه یو کوچنی گام اخیستی وي.

درنښت

د ځوان بشريار پاڅه کارونه

که وروستيو څو لسيزو دې هېواد ته بدمرغۍ او جنگونه راوړل تر څنگ يې پښتانه او په ځانگړي ډول ځوان کهول وينس کړي. د خپلې ژبې د خدمت او چوپړ لپاره يې ملاوې وتړلې. ځينې يې د نورو ژبو نه ژباړې کوي او څه يې خپل اثار خپروي خو په دې ډگر کې يواځينی او ستونزمن کار چې تر اوسه ورته ډېر د پام وړ کار ندی شوی، هغه څېړنه ده؛ ځکه څېړنه له يوې خوا پوره پوهه، مالومات، زغم او ساړه ماغزه غواړي او دا د هر ځوان له وس نه پوره نده.

ښاغلی بشريار له هغه وخت نه پېژنم چې لاتنکی ځوان و، له همداسې ستونزمنو او څېړنيزو مسایلو سره يې ډېره علاقه درلوده او اوس يې په پوره پوهې او مسلکي ډول سره په دې ډگر کې گام ايښی دی او ډېر کتابونه يې د خپریدو لارې څاري. د پښتو ژبې پر هغو اړخونو يې کار کړی دی، چې تر اوسه ورته د پام وړ کار ندی شوی، کيدای شي دا پوره او بشپړ نه وي خو د نورو څېړونکو لپاره يې يوه لار پرانېسته لکه د داسې لغاتو محته کول چې په ورځني ژوند کې ډېر نه کارېږي خو د پښتون ټبر تاريخ ور پورې تړلی او د نړه ژبې څرک پکې لگېږي، لکه شنيخ چې د دې کلمې په څېړنه کې يې پوره زيار اېستلی دی. د دې تر څنگ په پښتو ژبه کې ډېر زيات متلونه ويل شوي دي، يو څه يې په کتابي بڼه خپاره شوي دي خو هغه ډول متلونه چې د اشخاصو، سيمو او ټبرونو نومونه پکې اخیستل شوي وي، د هغو د کرکټرونو په اړه څېړنه نده شوې او مونږ تر اوسه خپل پښتني فولکلوري اتلان نه پېژنو، چې ښاغلي بشريار دغه خلکو ته د متلي اتلانو نوم ورکړی دی، چې دا په پښتو ادب او ژبه کې يوه نوې اصطلاح او زياتونه ده. که ښاغلی بشريار خپلو څېړنو او ليکنو ته همداسې دوام ورکړي، لېرې نده چې نوم او کارونه به يې په لره او بره پښتونخوا کې نور هم وځلېږي. په پای کې ستر څښتن ته لاسونه لپه کوو، چې نوموړي ته ډېر عمر او ښه روغتيا ور په برخه کړي.

په درنښت

امروز خان ساپي

مخنی خبرې

کایناتو کې هر څه د یو قانون له مخې رامنځته شوي دي. د هرې ښکارندې (پدیدې) تر شایوه قانونمندي پرته ده، چې په لټون او پېژندنه یې انسان دا وړتیا پیدا کړای شي، چې ښکارنده په ولکه کې راولي او یا هم خپل چلند ورسره وټاکي. کله چې پوهانو د طبیعي پېښو او چاپېرچل کې د موجودو څیزونو تر شا د حاکم قانون لټون پیل کړ او ځیني نسبي قوانین یې وموندل نو طبیعي ښکارندې یې تر یوه بریده په ولکه کې راوستې. څیرک انسانان اوس هم د کایناتو پر پېژندنه، ولکه او ترې په گټه اخیستنې فکر کوي او هلې ځلې کوي، چې د پوهې او حکمت په مټ د هر څه قانونمندي ومومي تر څو یې مدیریت کړای شي او د انساني بڼه مرغ او سعادت لپاره ترې گټه پورته کړي. که له هغو طبیعي ښکارندو چې د انسان له شتون نه وړاندې هم شته وې، راتېر شو او پر هغو څیزونو چې شتون یې د انسان له ذات سره تړلی، کتنه وکړو نو له هغه مهاله تر اوسه یې د ځینو نورو ترڅنګ، مهمترینه لاسته راوړنه ژبه گڼای شو.

ژبه که څه هم اوس د پوهاوي راپوهاوي، گډکار^۱، گډنوبت^۲ او اړیکو^۳ غوره وسیله گڼل کېږي، خو که د فلسفې، سیاست، تاریخ، ساپوهنې، اقتصاد او نورو پوهنو په سترگیو ورته وگورو، په ژبه کې د انسان په اړه ډېر رازونه نور هم پراته دي چې تر اوسه لا ډېر وگړي ترې خبر ندي، ژبه د انسانانو کلتور دی، ژبه د یو

1 Collaboration

2 Co-creation

3 Communication

ولس فلسفه ده، ژبه د یوې ټولنې ساپوهنه (سایکولوژي) ده؛ ژبه د یو ملت تاریخ او سیاست دی. لنډه دا چې ژبه د انسان لوړې ژورې او د تېر مهال انځور او ټول ژوند دی. لکه مخکې چې مو ورته اشاره وکړه په کایناتو کې هره ښکارنده د ژوند یو قانون او راز ښيي، همدغسې د ژبې یو کوچنی گڼ (مورفیم) او ویی هم کواى شي، چې یو راز څرگند کړي او ښايي د یوې پورې په شان یې د پرمختگ گام هم وگرځي.

که څه هم زیاتره وگړي د ژبنيو مسایلو څېړنو ته ډېر اهمیت نه ورکوي، بابزه یې گڼي، په یوویستمه پېړۍ کې پر ژبنيو مسایلو وخت تېرول ورته چټیت ښکاري او وایي چې انسان ته اقتصادي گټه نه رسوي؛ دوی ملامت ندي ځکه اصلا د ژبې له رازونو خبر نه دي او پر دې نه پوهیږي چې څنگه د یو قوي او سیال ملت د پرمختگ او هوساینې جرنډې/اقلفونه د ژبې په کونجی/اکیلی پرانستل کیږي. او د ژبې بې چاره گي، کمزوري او له پامه غورځیدل څومره د یو ملت وگړي لا چاره کوي، ضعیفوي یې او هان څومره یې د بنسټیزو حقونو د پایمالیدو سبب گرځي. فکر کوم چې له پښتون ملت سره تر ټولو لویه دوښمني دا شوې چې خپله ژبه ترې اخېستل شوې، گونگی کرل شوی، کونج کرل شوی او پوند کرل شوی دی. که د پښتنو پاچاهانو پښتو زده وای، پښتون سره یې لکه د پښتون خبرې کواى شواى، د پښتون ذهنیت پر غوښتنو، دردونو، خوږو-ترخو، گیلو-گزارو او د پښتون ملت پر نزاکتونو، باریکیو او فلسفه پوهیدای او هغه ته یې د پښتونوالې احساس ورکړی وای او خپله په پښتونواله پوهیدای نو نن به دالوی ملت دومره در په در او خاورې پر سر نه وای!

همداشان که په خپله ژبه یې ورته د پوهنې زمينې مساعدې کړې وای، ادارو کې یې ورته په خپله ژبه خدمات وړاندې کړي وای، روغتون کې یې ورته په پښتو روغتيايي لارښوونې ورکړې وای، په خپل وطن کې یې په خپله ژبه ورته راکړه ورکړه هڅولې وای، له پښتونوالې یې بې کاره او بې گټې دودونه په مهارت سره ایستلي وای... نو ښايي پښتون ملت به نن دومره سرگردانه او خوار نه وای که هیڅ هم نه وای لږ تر لږه خپل پوهنیز، روغتيايي، سیاسي، اقتصادي او... بنسټونه خو به یې درلودای چې د دوی د ښه ژوند، ښه مرغ او هوساینې اهداف یې پاللي وای. دا چې له خوزه کلونو راهیسې پښتون لا هم له ظالمو یرغلگرو او چپاولگرو سره په پرله پسې اخ و ډب کې ژوندی پاتې او لا هم د روسیې او چین تر څنگ د یو لوی او سیال ملت جوړیدو شیمه پکې شته، دا د پښتون ملت د پاشلو، خال - خال

او نومورکو مبارزینو د هڅو او خپله د سرگردانه پښتونوالي پرکت دی، کنه سیاسي مشرانو خو تر سل میلیونه ډیر پښتون ملت مخکې له مخکې په سپینو پونډیو، خانیو، ملکيو، جاگیرونو، ښارگوټو او ځانسانو خرڅ کړی دی.

په هر صورت بېرته خپلې خبرې ته راگرځم، که د یوې ژبې زرگونه یا لکونه کلمې راواخېستل شي او د هرې کلمې جوړښت، کارول، زړېدل او له کاره غورځېدل په پوهنیز ډول وڅېړل شي له ډېرو رازونو پردې پورته کېدای شي. همداشان د ژبې د کلمو د رامنځته کېدو او بیا د کلمو ترمنځ په غونډونو (عبارتونو)، همدغسې په فقرو او بیا په جملو کې د دوی اوډون او همداشان د ویو رېښوي او گړنيزې (اصطلاحې) ماناوې وڅېړل شي له یوې خوا مونږ له پخوانیو فکرونو خبروي، له بلې خوا د لیک په مټ سباني انسان ته د ننني انسان د تجربو، پوهنو او فکرونو په سم لېږد کې هم مرسته کواى شي.

همداشان د مصنوعي هوشیاری په دې انقلابي پېر کې د پښتو ژبې باریکۍ سپړل او څېړل پښتو ته دا شیمه ورکوي چې د نړۍ له نورو سیالو ژبو سره په کتار کې ودرېږي.

همدغسې ژبېڅېړنې د ژبېده کړې په برخه کې ځینې دودونه (قوانین) او نرخونه هم راسپړي، چې له دې سره په ژبېده کړه کې اساني رامنځته کېږي او خلک په اساني یوه او بله ژبه زده کواى شي.

څنگه چې ورځ په ورځ نړۍ کې مفاهیم او ماناوې ډېرېږي، نو د دغو مفاهیمو او ماناوو د څرگندونې لپاره نوې نښې او ویي هم په کار وي، مونږ د داسې اړتیاو د پوره کولو لپاره اړ یو چې د خپلې ژبې پر ډېرو وړو اړخونو هم څېړنې وکړو چې سباني او ننني کهول ته داسې څه ورکړل شي چې سبا او نن هغوی د نوو مفاهیمو او ماناوو د څرگندونې لپاره ترې د بنسټ په توگه کار واخېستای شي.

همداشان د ښو هنري او علمي اثارو د رامنځته کولو لپاره د ژبې پر بیلابیلو اړخونو څېړنې اړینې وي. په نوره نړۍ کې د ژبې یو ویی څو څو ډوله څېړل کېږي او پر یوه وړه ژبنۍ مساله څو - څو لیکنې کېږي خو له بده مرغه په پښتو کې لا پر ډېرو مهمو ژبنيو مسایلو هم لیکنې نه لیدل کېږي.

په دې ټولگه کې مې خپلې ډېرې پخوانۍ او اوسنۍ لیکنې چې په یو نه یو ډول له ژبې سره تړاو لري راټولې کړي دي. هغه لیکنې چې دلته راغلي، په لاندې ډول دي:

۱. ژبې څنگه رامنځته شوي او څنگه وده کوي؟

که څه هم، د دې لیکنې یوه برخه ما ډېره پخوا له «ورلډبوک انسایکلو پیډیا» ژباړلې وه؛ خو دې وروستیو کې راڅخه دومره زیاتونې او تازه والی پکې وشو چې بنایي اوس یې ژباړه ونشم گنای. په دې لیکنه کې د ژبې د رامنځته کېدو او د ژبې پر وده او پراختیا خبرې شوي او د پښتو ځیني ویي چې له طبیعي غبرونو څخه رامنځته شوي؛ پرې هم وړ ډېر شويدي.

۲. پښتو - پارسي فونیمي او گرافیمي انډولونه

دې لیکنه کې د پښتو او پارسي پر یوآرو و ییو خبرې شوي او ځیني پښتو او پارسي ویي چې گلدې رینښې لري په گوته شويدي.

۳. پارسي کې پورويي

دا لیکنه مې هم له یوې پارسي پښويې (گرامر) ژباړلې وه، خو وروسته پکې رانه دومره زیاتونې وشوې چې اوس ورته حیران یم چې ژباړه ورته ووايم او که ځانگړې لیکنه. همداشان دې لیکنه کې پر پور ژباړه چې په پښتو کې یې په اړه ډېر مواد نه تر سترگو کېږي، یو څه رڼا اچول شوېده.

۴. خارگ ډبرلیک

تر دې سرلیک لاندې په پارسي خلیج کې د خارگ ډبرلیک اړوند څه مالومات له ځینو یادونو سره یو ځای راوړل شويدي.

۵. ولي یوویشته؟

دې لیکنه کې پر دې چې پښتو کې ولې له شلو وروسته «یوویشته» ویل کېږي او ولې د (یودېرش، یوڅلوېښت، یوپنځوس، یوشپېته، یواویا، یواتیا، یونوي...) په چم (یوشل) ویل ناسم برېښي، خبرې شوېدي.

۶. وردگ او وردگي گړدود

دې لیکنه کې د میدان وردگ ولایت او وردگو په اړه مالومات وړاندې شوي او تر څنگ یې د وردگي گړدود یو څو ویي هم ښوول شويدي.

۷. شنیخ - د پښتو یو زوړ ویی دی

دې لیکنه کې د (شنیخ) ځاینوم پر رینه او جوړښت څېړنه شوې او په پښتو

ترنگونو^۵ کې «شین» ویی ښوول شویدی.

۸. آس او متلونه

دا لیکنه ډېره په فولکلور او بیا په فولکلور کې په متل پوهه^۶ او متل لیکنه^۷ اړه لري، خو ما په دې خاطر چې آس پر پښتو ژبه څومره اغېز کړی او څومره متلونه یې پښتو ته ورکړي دي؛ دې ټولگه کې راوړې ده.

۹. پښتو متلونو کې متلي آتلان

دا لیکنه هم په متلونو پورې اړه لري او باید په متلپوهه کې وڅېړل شي خو ما په دې خاطر چې متلي آتلان د ژبې سمبولیک ویی گرځېدای شي او ښایي چې د متلونو تر څنگ نور فولکلوري ځېلونو (ژانرونو) کې هم د ژبې د بډاینې لپاره توکي ولټول شي؛ دلته راوړې ده.

دا لیکنې که څه هم ټولې پریوه ټاکلې موضوع ندي، خو بیا هم ملگرو هڅولی یم چې خپرې یې کړم. زه نه وایم چې دا به ډېرې پخې او مالومات به یې په اصطلاح د کابني کرښې وي، خو که مظلومې پښتو او مظلوم پښتون ته یې له یوه توري هم گټه ورسیده او یو څو نوي ټکي او ماناوې یې پکې ور زیات کړل نو دا به هم لویه توره وي، نور نو دا تور توتان له پښتو قربان!

ښادي مو غواړم

عبدالودود بشريار

5 compound

6 Paremiology

7 Paremiography

لومړی

ژبې څنگه رامنځته شوي او څنگه وده کوي؟

ژبه^۸ د انسانانو تر منځ د اړیکو بنسټ دی. له څېړنو ښکاره شوي، چې مرغان او ژوي هم مانادار غبرونه وباسي. خپل ډار، خوښي او هیله مندي د چونگېدو، غپېدو، او سونگېدو له لارې څرگندوي. خو انسانانو غوندې خپل افکار په ژبه نشي ویلای؛ ځکه انسانان کابو ټول هغه څه چې احساسوي یې او یا یې فکر کوي، څرگندوی او ویلای شي. [خو اوس هم د پښتو په گډون، ځینو ژبو کې ډېر داسې څه شته چې انسان یې د بیان او اظهار لپاره ويي، غونډونه او اصطلاحات نلري].

ژبه د انځور یا مېز په شان بشپړ څیز نه دی، بلکې تل د بدلېدو په حال کې ده. د وخت په تېرېدو سره پکې نوي ويي رامنځته کېږي او زاړه له کاره غورځي. د جملو او ډون او گرامري نرخونه (گرامري قواعد) یې هم بدلون مومي. د بېلگې په ډول چوسر په ۱۳۰۰ زېږدو کلونو کې په انگرېزي کې «د کینټربري نکلونه»^۹ په

۸ دا لیکنه د (ولایټ بوک اف انسایکلویډیا) د پوهنغونډ د ژبې له لیکنې څخه، چې یو امریکایي لیکوال (رابرټ شفېر) لیکلې، رالنده شوې ده. که څه هم دا لنډیز د ژبې د رامنځته کېدو په اړه سرسري او زاړه مالومات لري، خو بیا هم تازه لوستوالو ته ډېر څه ورکوي شي. ما کوشنېن کړی چې د ژباړې تر څنگ زیاتوونې پکې وکړم، او هغه مالومات چې اوس نا سم گڼل کېږي ترې وباسم او د پښتو ژبې اړوند ځیني ټکي هم پکې ور ډیر کړم.

9 The Canterbury Tales

نامه یو کتاب لیکلی، خو د هغه او اوسمهالی انگریزی ترمنځ ډېر توپیر راغلی، نن سبا د هغه پر انگریزی ډېر لوستوال سم نه پوهیږي. [ویل کيږي چې چوسر Chaucer په ۱۳۴۲/۱۳۴۳ زیږدي کال د انگلستان په لندن ښار کې وزېږېد او پر ۲۵ اکتوبر ۱۴۰۰ زیږدي کال ومړ. دی له شیکسپیر نه وړاندې د انگریزی ژبې لوی شاعر بلل کېږي. ده پرشاعری سربېره نثر هم لیکلی دی. نوموړی لومړنی انگریز لیکوال او شاعر دی، چې د انگلستان جنوبي ګرډود ته یې د انگلستان د ادبي ژبې بڼه ورکړې ده.]

ژبه کسي 'وسيله ده، کله چې ماشوم نوی پیداشي، خبرې نشي کواي او اړتياوې يې لږې وي. تر ډېره بریده، خپلې اړتياوې، په ژړا پوره کوي خو څومره چې ماشوم لویږي، اړتياوې يې ډېرېږي او اړ وځي، چې د پوره کولو لپاره يې ډېرڅه ووايي [او د څرګندونې لپاره يې نوي ويي، غونډونه او څرګندنې... زده کړي]. کله چې ماشوم غږېدا پیلوي، غږونه يې محدودې ماناوې ورکوي خو وروسته، وروسته د یو یا څو څیزونو بېلابېلې ماناوې زده کوي.

[زما د شخصي کتنې له مخې یو پښتون ماشوم تر ټولو لومړی «به»، «نه»، «آغه»، «آکه»،... په شان وړې او هغه ته اړینې کلمې زده کوي. په لومړیو کې ماشوم په بشپړ ډول کلمې تلفظ کواي نشي او په لنډ ډول يې وايي. همداشان په لومړیو کې د ماشوم ذهني ژبه 'ډیره محدوده او وړه وي. د ساري په ډول [په هغو وییو کې چې ماشوم يې لومړی زده کوي، د «سپي» یا «dog» ویی شامل ګڼل کيږي. ډېر کوچنيان په اول کې گومان کوي چې ټول څلور بولي ژوي سپیان دي، خو وروسته پوهیږي، چې یوازې یو ځانګړي ډول ژوي ته سپی وايي او نور «غوا» یا «پیشو» ګڼل کيږي. [زما د یو کال، نهه میاشتو او دیارلس ورځو وړوکی زوی هرې کولوله مېوې: منې، مالتې، کینو، فروټر، امرود، انار.. ته «مانه» یا «منه» وايي او پر ټولو د منې گومان کوي خو اوس يې ايله-ایله د انار لپاره د «اناج» او «انن» ویل زده کړي دي. [همدا د ماناو په زده کړه] او د ذهني ژبې په پراختیا] کې لومړی ګام بلل کيږي.

[د ماشوم د نوې ژبزدکړې په برخه کې مې خپل واړه زامن او لونیې تر کتنې لاندې نیولي ول، پایله کې را څرګنده شوه، چې دوی لومړی نومونه زده کوي، دوی اوږده جمله لندیه وايي، ادات سم نشي کارواي، د فعل کارول ورته هم ګران وي او

ځينې غبرونه نشي ويلای. لاندې يې يو څو ساري راوړم:

۱. به اکه (اوبه راکړه)
۲. کتا شو (ختا شو).
۳. لالا بایل (لالا موبایل راکړه).
۴. دغه نې - پاپا (دغه کارتون نه غورام - جاني جاني - يس پاپا کارتون غورام).
۵. لالا دې ما پاپی. (لالا زما پاپی يې پښو کړي).
۶. تا پيالہ ولم. (تا په پيالہ ولم).
۷. لالا دا (لالا دا وگوره وهي مي).
۸. د تا بوتان پټ (ستا بوتان يې پټ کړي).

له بده مرغه په دې برخه کې چې پښتون ماشوم، څنگه ژبه زده کوي، کوم څيزونه ورته گران وي، کوم ورته اسان، څه لومړی زده کوي او څه وروسته؛ هيڅ څېړنه نده شوې.]

ورو، ورو ماشومان پر دې هم پوهېږي چې ځينې مهال يوشان غبرونه بېلابېلې ماناوې ورکوي. دوی پوهېږي چې د انگرېزی «fall» غورځېدو او همدا «fall» مني (خزان) ته هم وايي. ماشومان د وخت په تېرېدو سره ډېر څه زده کوي، خو دا ټول کسبي دي...

ليکنی ژبه هم لکه د گړنی غوندې کسبي وي. د ژبو (البخې) په بشپړ ډول د هغو نښو ټولگه وي چې د ژبو د غرونو د ښوولو لپاره کارېږي. که غوښتل شوي وای نو ABC د درې گوټيز (مثلت)، څلور گوټيز (مربع) او مستطیل په ښو هم ښوول کېدای شول او له دې سره به په ژبه کې هيڅ توپير هم نه وای راغلی!

ژبې څنگه منځته راغلي؟

دا چې ژبې څنگه منځته راغلي او انسان په لومړي ځل څنگه خبرې پيل کړې، په اړه يې څو نظريې موجودې دي. د ژبو ځينې څېړندويان پر دې اند دي، چې په لومړيو کې انسان د چوچونو او ژويو په څېر غبرونه اېستل... [د ژبپوهنې ځينې پوهان د ژبې د رامنځته کېدو په اړه وايي چې کله انسان په طبيعت کې ازاد گرځېده، نو خپل چاپېرچل کې به يې د ځينو څيزونو د غرونو پېښې او پيروي کوله، چې د وخت په تېرېدو سره دغه پېښې په وييو واوښتې. د دې نظريې په بنسټ په پښتو ژبه کې هم ډېر ويي همداسې رامنځته شوي دي. د ساري په ډول:

پښتو کې کارغه (نورې بڼې يې: کاغه، کاغی، کناخ...) د نوموړي له غبر (کاغ، کاغ) نه، د چوپڼوڼې ويی د (چون یاچن-چن) نه، د کوړکې کلمه د چرگی له غبر (کوړت یا کړت) نه، او د بنگېدا ويی د مچ له (بنگ، بنگ)، کرکړې له (کر-کړ)، خینگنه (چونگینه) له (خینگ، خینگ یا چونگ-چونگ؟) نه رامنځته شوي دي. د حیواناتو په نومونو سربېره د کړتو، بنگېدل، بنگهار، بنگس، بنگېدا، گړېدل، گړول او نور ډېر ويی پښتو کې د چاپېرچل (طبیعت) په پېښو جوړ شوي دي. په پارسی کې، مگس ويی (د مچانو له اواز، بنگس)... څخه هم په دې ډول رامنځته شوی دی.

د انگرېزی په مورینه ژبه (انگلساکسون) او اوسمهالې انگرېزی کې د Cackle (کرکړو)، Buzz (بنگهار) او نور ډېر ويی د طبیعي اوازونو په پیروي جوړ شوي دي. او دا ويی د انسان د هغه وخت د ژوند یادگاري کیسې کوي، چې په ازاد طبیعت کې به د نورو حیواناتو په شان گرځېده.^[۱۲]

[د پښتو ژبې «سا» چې د روح لپاره کارېږي، ډېره پخوانۍ ښکاري. ښايي چې دا ويی د اوسنۍ انگرېزی له سای / sigh چې د «اوسېلي» مانا ورکوي، سره یو آری وي او د انگرېزی ويی هم په پخوا وختونو کې د روح لپاره کارېدلی وي. دې ويیو کې هم د هوا مانيزه ريښه پته ده. زه خو فکر کوم چې دا به د هوا اخېستو له طبیعي غبر «هه/سه» څخه راوتلې وي. کله چې سړی اکسیجن اخلي نو دغه اواز په ښه ډول اورېدای شي. ښايي چې دې اواز به وروسته د (سا، ها، سای) بڼې خپلې کړې وي.

یوه بله خبره هم باید یاده شي، چې د پښتو ژبې «اگی/هگی» چې د انگرېزی ژبې له اگ egg سره یوآري ده او د ژوند تخم دی، په دوی کې هم دا ريښه پته وي. همدغسې د پښتو خوته «هاته» ويی کې هم د (سا، ها...) ريښه نغښتې ښکاري. د دې ټولو ويیو سروکار له ژوند او ژوند ورکولو سره دی، چې بیا هم د روح دوديزې مانا ته ورگرځي او ريښه يې د پښتو «سا/سه، ها/هه» ته رسېږي.^[۱۳]

د ژبې په اړه ډيرو پوهانو نورې نظریې هم وړاندې کړي دي. خو په ډېرگومان ژبه د یو تړون او پلان له مخې [یو ځایي] نده رامنځته شوې^{۱۴}

۱۲ عبدالودود بشريار، روح - یوه ژبني څېړنه

۱۳ عبدالودود بشريار، روح - یوه ژبني څېړنه

۱۴ په اسماني یا ابراهيمي دينونو او اساطيرو کې ژبه يوه الهي divine ورکړه گڼل شوې ده.

بلکې د انسان له اړتيا سره جوخته منځته راغلې ده او اوس هم، همداسې پرمختگ کوي... اوسمهالې ژوندۍ ژبې له هرې خوا پوره ندي، ځيني خيالات پکې په سختۍ او ځينې پکې په اسانۍ ويل کېدای شي او ځينې پکې د څرگندونې او ويلو څو - څو لارې او گودرې لري... [ژبه کې د زياتره وييو شتون يا نشتون د ژبې د ويونکو په چاپېرچل، اړتيا او د دوی د ژوندانه په ځينو نورو اړخونو پورې اړه لري].

ژبه څنگه وده کوي؟

د ژبې پر، وده او پرمختگ ډېر څيزونه اغېز کولای شي. جگړې، سوداگري او د وگړيو له يوځای نه بل ځای ته کډوالي (مهاجرت) ژبې ته وده ورکوي او يا يې وژني.

يو مهال د رومي امپراتورۍ ژبه (لاتين) د جنوبي او لويديزې اروپا پر پراخه سيمه واکمنه وه. رومي پوځيانو له ځان سره هغو سيمو ته وړې وه، چې د دغې امپراتورۍ لپاره يې نيولې وې، خو کله چې دغه امپراتوري د شمال ختيز لخوا د بريدگرو په لاس کښېوته او واکمني يې پای ته ورسېده، نو کابو لاتين ژبه هم مړه شوه او اوس يوازې په رومي کاتولیک کليسا، د درملو لپاره د نسخو په ليکنه، د بوټو او حيواناتو په نومونه کې کارېږي.

په شمالي امريکا کې لومړني مېشت شوي يرغلگر انگرېزان ول؛ له دې امله انگرېزي د امريکا د متحده ايالتونو ژبه وگرځېده.

همدغسې په لاتيني امريکا کې هسپانويان لومړني مېشتېدونکي يرغلگران ول، نو د هغوی ژبه (هسپانوي) هم له دې امله د جنوبي امريکا پر ډېرو هېوادونو واکمنه شوه.

امريکايي، بریتانوي او کاناډايي سوداگران د نړيوالې سوداگرۍ ډېره برخه په لاس کې لري، له همدې کبله د نړۍ په ډېرو سيمو کې انگرېزي پراختيا مومي او د ډېرو هېوادونو دويمه ژبه گرځېدلې ده...

د بېلابېلو وگړيو ترمنځ اړيکي ژبه بډايوي. د ساري په ډول په ۱۹۶۶زېږدي کال کې، پر انگلستان د (نارمن پرناسيانو) له يرغل نه وړاندې انگرېزي د (انگلو ساکسون) يو گړدود و. (نارميان) په پرناسۍ (فرانسوي) ژبه غږېدل. ورو، ورو (نارمن پرناسۍ) او (انگلو ساکسون) سره گډې شوې او د انگرېزۍ لويه برخه ترې جوړه شوه. په (انگلو ساکسون) کې د غوايي او غوښې لپاره يو ويی "کاو Cow" موجود و، خو پرناسۍ د (غوا) او (غوښې) لپاره جلا جلا ويي درلودل. غوښې ته يې "بوف

boeuf” ویل، همدغه ویی انگریزی ترې پور کړ او خپله تشه یې په ډکه کړه.
همدغسې ژبه د نویو وییو د رغونې له لارې هم پرمختگ او وده کوي... (پای)

اخځونه:

1. Shazad, K. (2011). Language and Linguistics on Target. New Kitab Mahal, Lahore.
2. Field Enterprises Educational Corporation (1960). Language. The World Book Encyclopedia.
3. Online Etymology Dictionary. (n.d.). Retrieved February 1, 2010, from <https://www.etymonline.com/>

4. بشريار، عبدالودود. روح - يوه ژبني څېړنه. کابل: ليکنه - ناچاپ
5. بشريار، عبدالودود. پخوانی مصري تمدن. کابل: ليکنه - ناچاپ

دويم

پښتو- پارسي فونيمي او گرافيمي انډولونه

په سر کې له گران استاد ډاکټر مجاور احمد زيار ځنې مننه کوم، چې له ډېرو بوختياو سره، سره يې راته د سمون لپاره څو يادښتونه راوليږل.

دا ليکنه مې په پارسي او پښتو وييو کې د غريز (فونيمي) بدلون د ښوولو لپاره کړې او هڅه مې کړې وه چې د پارسي او پښتو يوآري ويي چې په لږ- ډېر غريز بدلون سره په دواړو ژبو کې ژوندي دي، په گوته کړم.

په هر ډول، ښاغلي استاد راته د ليکنې لپاره پخې لارښوونې وکړې او يادښتونو يې لا، لار راسيخه کړه. زه سوچ کوم، چې د ښاغلي استاد يادښتونه له آرې ليکنې څو ځله ډېرگټور دي، چې وروستۍ يادښت يې د دې ليکنې په لومړۍ برخه کې کټ مټ او ليکنه په دويمه برخه کې راوړم.

يو ځل بيا له گران استاد ډاکټر مجاور احمد زيار ځنې مننه کوم، کور يې اباد او زوی يې لوی. هيله ده چې تر ډېره وخته يې پرمونږ سيوری اوسي!

د ډاکټر مجاور احمد زیار یادښت:

گران پښتونڅار^{۱۵} در څار شم،

ما به وښې چې ورته کار، خو په نوې پوهنیزه بڼه "پښتو اېټمولوژۍ" راڅخه ځواب در وځنډاوه. ما هم په دې موخه چې د ژبپوهنې زده کړه خپله څانگه وگرځوې، نه په دې هیله چې ژبپوهنه له پښتو څار کړې او یا سرچپه، نو بیا مې هم لږ و ډېر وخت در څار کړ!

غږپوهه او آریو هه (اېټمولوژي) د ژبپوهنې له خورا پېچلو سکالوو او بیا یې له ساینټیفیکو څانگو گڼل کېږي. باور کوې چې پرون مې کړی ورځ مټې یو وی (پسرلی) وڅېره او هغه په دې چې استاد مورگنستیرن ته پکې -tl- نادرده برېښېدلي او باید اړوند زور غږ غونډ rd یې پر اړ / اوبښتی وای!

دا د نوې ژبپوهنې له اېڅې (الفې) څخه چې د نړۍ په اوسني ژبني پیر کې ۶۰۰۰ واړه ژبې سره همزولې دي. له ساینټیفیک زباد پرته څوک دا پرېکړه نه شي کولای چې دا توک له دې ژبې هغې بلې ته تللی دی. دا پرتلې په نوې ژبپوهنه کې دومره پاموړې نه بلل کېږي او کومې چې تراوسه شوې، یوازې او یوازې د بېلابېلو ژبو ترمنځ د جنرالوژیکي او تایپولوژیکي اړیکو او ډلبنديو په موخو شوي، نه زموږ د زړو پښتو پوهانو غوندې د لرغونپالنې (قدامت پسندي) په موخه. له بده مرغه ستا دا دودیزه پرتله هم د خدای بښلو دودیزو استادانو پر پلوی نۍ ټیکاو لري چې وښې، پښتو تر پارسی پخوانۍ ده!

له دغې تېرې ژبې سره زموږ پرته شخړه "تاریخي - جغرافیایي" ده، هغه درې زره کاله وړاندې له شمال ختیځ (آریانا) سوېل لویدیځ ته له ور لېږدولي گډدوده پرمختیا موندلې او له نوي پیر (اتمې زېږدي پېړۍ) سره له تاریخي برید "دشت لوط" نه دپخوانه راغځېدلې، بې له دې چې خپلې لویدیزې فونېټیکي څانگړتیاوې له لاسه ورکاندې، مانا دا چې پارسي زموږ د هېواد له بومي ژبو څخه نه گڼل کېږي، بلکې د پخواني پارس او اوسني ایران بومي ژبه ده او دلته یې یو ستر گډدود دی چې په سیاسي درغلی ورته د "یوې جلاژبې" په توگه هسې "دري" نوم ورکړ شوی دی!

هرگوره، داهم د تاریخي او پرتلیزې ژبپوهنې او بیا دواړو ساینټیفیکو (غږپوهیزو او آروپوهیزو) فارمولونو په رڼا کې زباد ته رسېدلې چې پارسي د پښتو له سوېل-لویدیزو خپلوانو ژبو څخه ده او پښتو او (۱۲-۱۳) پامیري ژبې شمال ختیځه آریاني

۱۵ د لیکوال بل تلخیص دی، چې اوس مې هم ځیني ملگري پر دې نامه پېژني او یادوي.

ډله رغوي. دغې پوهنيزه پرتله دا نه رازبادوي چې کومه يوه پکې مشره ده او کومه پکې کشره، بلکې دا راسپینوي چې د څلورگونې جغرافيايي ډلبندی له پلوه کومه، کومې ته زياته نژدې ده او کومه د کوم هېواد بومي يا آره (اصلي) ژبه گڼل کېږي او "ملي ترمینالوجي" يې ورپورې اړه لري!

داهم د ژبپوهنې يو آر دی چې د نورو په څېر زموږ په هېواد کې سم له لاسه گردې ويل کېدونکې ياله منځه تلونکې (EV) ژبې "ملي" بلل کېږي، هماغسې چې ويونکي يې د همدې هېواد ښاروندان "افغانان" بلل کېږي!

د/ش ه /sh- بېلگې سرچپه زباد شوې او يوازې د ځانته/ش/ داپېر (ښار) سرېږه نورې هم شته، لکه: بخشیدن- بخښل (ښل)، نشان- نښان، پيش- پښ، خويش- خېښ، خوش- خوښ، لاش- لاین ... (دلته د کښل، کښې-، ښه، ښوول... د دواړو ژبو گډ ميراث زيادېږي)

همداسې "خ" هم درواخله. له پښتو پارسي ته ورغلي ويونه هم زباد شوي، لکه: تېر، سم، غوشايي... په افغاني پارسي گړدود کې هرگوره خورا ډېر دي.

دا هم پاسنيو پوهنيزو آرونو او فارمولونو رازباده کړې چې پښتو له غريز پلوه ډېره اوښتون او بدلون منونکې او له پښوييز پلوه خورا ځانساتې (محافظه کاره). پارسي بيا سرچپه دريځ لري، پښويه يې لکه انگرېزي ساده شوې، ښځينه نورې (جنس) اوداسې نورې له لاسه ورکړي، خو پخواني آرياني غرونه يې ټينگ و ترينگ ساتلي، لکه (گ-د-ب) چې پښتو او پاميري ژبو پر(غ-ل-و) اړولي دي. دا د هرې ژبې ځانتنی لارې رودې دي چې بېلابېل لاملونه پکې ونډه لري چې يو غوره لامل د نورو ژبو اغېز دی، لکه واخلي پر پښتو د هندي ژبو دغبرگژبيزوالي (ټ-ډ-ړ-ن) او بې کچه ويپانگيز (لغوي) اغېز. داچې پارسي له فونېتيکي پلوه ځانساتې ده، ستاله راوړو بېلگو څخه دا دوي در څېرم:

د پښتو/پ/ د پارسي پر /و/ اوږي لکه: خپل- خود" " خود" تر "خپل" پخوانی دی او آره يې aoto- ته رسي، لکه په اتومات کې؛ د "خدای" د ويي آره هم-ao tua- ده، زيار }

د پښتو/ج/ د پارسي پر /چ/ اوږي لکه: غوجل- يخچال، پښتو (چل) روستاږي هم لري، لکه په مورچل، چاپېرچل... کې {داد دواړو ژبو گډ مال دی او يو بل ته يې د تگ سپيناوی گران دی، زيار }

که تاد فونيم پرځای گرافيم (توري) رامخته کړی وای او په دې تړاو د دواړو تېرو ژبو تر منځ په گډو ويونو او بيا نومونو کې ليکدودي توپيرونه، لکه: گمان-گومان،

کتر- کونړ، هلمند- هېلمند، آزادۍ- ازادې... ډېره به په زړه پورې وه. هرگوره، زیاد شوي گډ انډولونه تش سره پرتله کول دومره ژبپوهنيز ارزښت نه لري، بس دی چې خدای بښلو "دوديزو متنپوهانو" پرې خپلې "فضل فروشی" کړې دي! په هرډول، که بيا هم پرې ټينگار کوي، نو زما له دغه يادښت او سمون او بېلگې نيمې سره يوځای خپرولای شې او هغه داسې چې بې له شننې د دواړو ژبو نوملړونه پرتله کړې او ورمند (قضاوت) د نوې ژبپوهنې څانگوالو ته پرېږدې!

په ټوله مينه ستا زيار

اکسفورډ - ۲۰۱۰/۱/۴

لیکنه:

پښتو- پارسي فونيمي او گرافيمي انډولونه

د یوې ځانگړې او یا بیلابیلو ژبو په ویو (کلمو) او گرونو (مورفیمونو) کې د غرونو (فونیمونو) بدلون یوه لویه سکالو (موضوع) ده، چې په گړغړپوهې^{۱۶} پورې اړه لري او په آروپوهه (اېتیمولوجی) کې هم ترې گټه اخیستل کېږي. د نړۍ د ځینو نورو ژبو په څېر د آریایي او بیا آریاني ژبو په ویو کې هم د وخت په تېرېدو سره ډېر ادلون-بدلون راغلی دی. د همدغه بدلون، پایله کې له یوې ژبې نه نورې ژبې زېږېدلې، زړې ژبې ورو، ورو مړې شوي او ځای یې لونیو، خویندو او لمسیو ژبو نیولی دی.

پښتو او پارسي خپلوانې ژبې دي. د تېر مهال په اوږدو کې سره نژدې پاتې شوې دي. د دواړو موندل (ریښه) د نورو آریایي او اروپایي ژبو په شان گډې مورینې هند-یورو یا هندو-اروپایي^{۱۷} ژبې ته او بیا مخنۍ هند-یورو^{۱۸} ژبې ته رسېږي. دې لیکنه کې پر دې یو څه رڼا اچوو چې ځینې پښتو او پارسي ویي لکه د نورو آریاني ژبو په شان، سره ډېر نژدې دي او ماږې د څو غرونو^{۱۹} په بدلون اوس هم کارېږي. ښایي دا پرتلنه د ځینو پښتو ویو په کره لیکنگ کې هم څه مرسته وکړای شي.

دلته یې د بېلابېلو غرونو توپیر د ښوولو لپاره هغه ویي سره پرتله کوو چې د پېړیو په پورېو کې سره د دغو دوو ژبو تر منځ ادل بدل شوي او یا د دواړو گډه پاتوړې (میراث) بلل کېږي:

بدلون	پښتو	پارسي
[ا#ه]	ښار، پار، شات	شهر، پهر، شهد
[و#ه]	موره (مړی)	مهړه
[ی#ه]	مېلمه، څېره	مهمان، چهره

16 Morphophonology

17 Indo-European

18 Proto-Indo European: له (هندو-اروپایي) ژبې وړاندنۍ ژبه چې په پوهنیز او مصنوعي ډول جوړه شوې ده.

19 Phonemes

[پ #ب]	شپه، شپون (له آره /پسه بون/ و او ښايي پارسي شپان کړي وي. زيار)	شب، شبان
[خ #چ]	هيڅ، خادر، خادري، څه، څلور	هيچ، چادر، چادري، چه، چهار
[خ #ج]	رنځور، ځای، ځان، رنځ، ځنځوزي، څار، ځنگل، پنځه، پنځوس	رنجور، جای، جان، رنج، جلفوزه، چار، جنگل، پنج، پنجاه
[پ، په #رد]	ژر (ژېر، زېر...)، سور (ساړه)، اوږه، چاپه، خوړل، وړل	زرد، سرد، آرد، کارد، خوردن، بردن [رد #پ، په]
[ز #د]	زړه، زوم	دل، داماد
[ز #ز]	ژبه (زبه)، ژوند/زوند (زون)	زبان، زنده (-گي)
[ر #ش]	غور، شپړ، سړی	گوش، شش، شش
[ر #ژ]	برلی	ژاله
[س #ه]	لس	ده
[ن #ش]	پښېمان، پښتو، ښور (-ول، -ېدل)، ښوروا، پښت	پشیمان، پشتو، شور (-دادن)، شوربا، پشت
[غ #گ]	غوا، غوسکی، غنم، غاړه، غور، غوښه	گاو، گوساله، گندم، گردن، گوش، گوشت
[ک #س]	کال	سال
[ل #ر]	دېوال، لار، لره	دیوار، راه، را
[ل #د]	لم، پلار، لاس، لور، لرل (لرم، لري)، لېرې، لیدل، لور، لو، لمن، لوگی، لېور، لېونی، سل، لوشل، لید، لام/ لومه...	دم، پدر، دست، دختر، داشتن (دارم، دارد)، دور، دیدن، داس، درو، دامن، دود، دېور، دیوانه، سد، دوشیدن، دید، دام...
[و #ا]	خونه، نوم، کوم	خانه، نام، کدام
[و #ب]	گرېوان، ورور، وری، واوړه، وهه (پوست باد؟) وز (وزه، بزه)، واز (-ول، -ېدل)، ویشت، ولېشت (ولېست، لویشت، لویست)، وربنت (وریا)، وېخ (بېخ) وړیت (-ول، -ېدل)، وړل...	گریبان، برادر، بار، برف، باد، بز، باز (-کردن، -شدن... بیست، بلیست، بارش، بیخ، بریان (-کردن)، بردن...
[ج #ک]	چاپه، چار	کارد، کار

اخځونه:

۱. حبيبي، عبدالحي. (۱۳۴۱). پښتو و لويكان غزنه. نشرات انجمن تاريخ، كابل.
 ۲. حبيبي، عبدالحي. (۲۰۰۵). پښتو څوارلس سوه كاله پخوا. يونائيټډ پريس، كوته.
 ۳. زيار، مجاور احمد. (۱۳۶۶). پښتو پښويه. كابل پوهنتون، كابل.
 ۴. زيار، مجاور احمد. (۱۳۸۵). ليكلارښود. د ساپي پښتو څېړنې او پراختيا مركز، كابل.
 ۵. يمين، محمد حسين. (۲۰۰۴). دستور معاصر زبان پارسي دري. انتشارات ميوند، كابل.
 ۶. كاكاخېل، ظفر. (۲۰۰۹). پښتانه د تاريخ په رڼا كې. يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور.
7. Online Etymology Dictionary. (n.d.). Retrieved Between 2005 – 2009, from <https://www.etymonline.com/>.

درېيم

پارسی کې پورويي^{۲۰}

د وييو راکړه- ورکړه په ټولو ژبو کې شته. [نړۍ کې] داسې ژبه نشته چې په يو نه يو ډول يې له بلې ژبې يا گړدود څخه ويی پورکړی نه وي. پورونه^{۲۱} بېلابېل پوهنيز، تاريخي، سياسي، ټولنيز، کلتوري او ادبي لاملونه لري. په ټوليز ډول، که يوه ژبه کې کوم ويی نه وي نو پورويي يې او يا ورته رغيرې، چې د وخت په تېرېدو يې خپله پانگه گرځي. په پور شوي ويي کې د ژبې له جوړښت سره سم بدلون هم راځي. له همدې امله، تر هغې چې يو پورويی د پوره وړې ژبې له غبريز جوړښت سره بشپړ برابرې او سمون ونلري، په هيڅ ژبه کې په لومړۍ او آره بڼه نه کارېږي. [خو په خپگان سره بايد ووايم چې لا تر اوسه ځينې پوهان کوښښ کوي، چې پورويي په اصلي او آره بڼه پر پښتو او پښتنو وټپي، چې دا د ژبې په طبيعي وده کې خنډونه ولاړوي او د ژبې ويونکي تر فشار لاندې راولي. د پښتنو په لوی وطن کې اوس هم داسې پوهان شته، چې د ژبپوهنې د غبر پوهنيزو آرونو پر ۲۰ د ليکنه په اصل کې د يو ايراني ليکوال (احمد محبوب) له هغه کتاب نه راخېستل شوي، چې (ساخت زبان فارسي) نومېږي. نوموړي د ليکنه د خپل کتاب په وروستني برخه کې د يو څپرکي په ډول راوړې ده. دغه کتاب په ۱۳۸۱ هـ ش کال، په ايران کې د ميترا خپرندويه ټولني لخوا چاپ شوی دی. پر دې ليکنه د لا روښانتيا او وضاحت لپاره ځينې حوالې ورزياتې شوي، د ځينو زياتونو په صورت کې له دې [] ليندکيو کاراخيستل شوی دی.

21 borrowing

خلاف ټينگار کوي چې د عربي پورويي (خلق، حقوق، معلم، معلومات، عنوان، قلم، ساعت، طبيعت، فاسق، ثواب... د پارسي (استاد، فارسي...) د تورکي (قطع، قاچق، قورمه، اتاق، چاق، قاچاق...) دې په آره بڼه او په زور و زېر سره وويل شي. په انگرېزي ژبه کې د زياتره پوروييو وينگ له آروينگ سره دومره توپير لري، چې کله يې څوک وايي، نو بنايي چې د آرې ژبې ويونکي هم پرې پوه نشي، چې دا ويی د دوی له ژبې اخېستل شوی او که د پوره وړې ژبې خپل دی!]

ويي پورول په دوه ډوله دي [؟]:

لومړۍ - کورنۍ يا داخلي پورونه.
دويم - باندي يا خارجي پورونه.

لومړۍ - کورنۍ پورونه:

که يوه کره (معياري) ژبه له يو گړدود يا د يوې ژبې له ټولنيزې څانگې نه ويی پور کړي، کورنۍ پورونه ورته وايي. په داسې وخت کې پور ويی په عاميانه ډول [کارېدننگ] ته راوځي او وروسته د ژبې لخوا منل کيږي. د ساري په ډول «گپ» يا «گب» چې له گيلکي يا (اويستايي) گړدود نه نننۍ پارسي ته ورغلی، اوس د گړېدا او غړېدا په مانا کارېږي.

دا هم کېدون لري، چې يو ويی له ځانگړنوم (خاص اسم) نه واخېستل شي او پر يو بل څيز کېښوول شي. د بېلگې په ډول «سانډويچ» په انگرېزي کې د لارډ سانډويچ^{۲۲} له نوم نه اخېستل شوی دی. دی لومړنی سپری و، چې د سفر پرمهال به يې غوښه په ډوډۍ کې ايښووله او خوړله. [دا خبره چې د سفر پر مهال يې داسې خوراک کاوه، په ځينو ځايو کې بل ډول راغلي ده. په ايتايمو اونلاين او ځينو نورو لغوي سرچينو کې راغلي چې نوموړی، به پر پرو (قطعه بازي او جوارۍ) اخته و او خپلو چوپړگرو (خدمتگارانو) ته به يې ويل چې غوښه ورته په ډوډۍ کې تاو کړي، چې لاسونه يې غوړ نشي. دا ويی په انگرېزي ژبه کې په لومړي ځل د اتلسمې زيږدې پېړۍ په وروستيو درې لسيزو کې کارول شوی دی.]

همدغسې په جرمنۍ ژبه کې د «همبرگر» او په گيلکي ژبه کې د «ميرزا قاسمي» [چې د تورو بانجنو يو ډول خواړه] ويي هم رامنځته شويدي. [له ۱۸۸۴ زيږدي کال راهيسې «همبرگر» دود شوی دی. د دې ويي ريښه د جرمني ښار هامبورگ^{۲۳} کې ده. د انگرېزي ژبې ځيني پوهان وايي چې د دې خبرې د پخلي لپاره څه لاسوند

22 Lord Sandwich

23 Hamburg

نلري او يوازې دا خبره كيدای شي، چې د جرمني هامبورگ له ډكې (بندرگاه) نه به جرمني كډوال امريكا ته تلل او دغلته به يې دمه كوله نو بنيادي د دمې پر مهال به يې دغلته بيرني (ايمرجنسي) خواره خوړل چې وروسته د «همبرگر» په نامه مشهور شوي وي. [

دويم - باندنۍ پورونه:

كه له يوې پردۍ يا مړې ژبې نه يو ويی واخېستل شي او وكارېږي، نو باندنۍ پورونه ورته وايي. د ساري په ډول د انگرېزي «تېلفون» چې له زړې يوناني څخه پور شوی دی يا «ستاك» [«ستاك» د ونې څانگه، د ونې نوی رسېدلی بناخ، stem ماناوې لري] چې ايراني ژبپوهان يې كړستې (د فعل اصل) ته وايي. همدغسې «پدافند»، «تك»، «پاتك»، «ارتش» [«پدافند» د دفاع، غلچكي عملياتو مانا ورکوي. (دهخدا-پرليکه سيند) «تك» د لږ، گوله، لقمه....، ماناوې ورکوي بنيادي چې د پښتو له «ټوك» سره هم آری وي. «تکه» ويی د «ټوك» په مانا اوس هم پښتو کې شته دی. «پاتك» د بريد ضد په مانا دی. (دهخدا-پرليکه سيند) «ارتش» اردو، پوځ، د پهلوی له ارتيشتر نه اخيستل شوی دی²⁴. دا ټول ويي [د ايران له مړو ژبو څخه پور شويدي. همداشان د پارسی. [او پښتو] لخوا له عربي نه ويي پورول، په باندنۍ پورونه کې يادولای شو.

د پورونې په لړ کې يو بل ډول هم د يادونې دی [چې پښتو کې به ورته «پور ژباړه» ويل مناسب وي او په پارسی کې يې «ترجمه قرصی» او «گرته برداری» بولي. پور ژباړه يو ډول ژبنی پورونه ده، چې پکې د يوې ژبې يو غوندې²⁵ يا ژبنی ترکیب ټول ويي سپړل کيږي او هر ويی يې د پورونکې ژبې په يو بل معادل ويي ژباړيږي او په دې ډول ټول غوندې ژباړل کيږي. د ساري په ډول چې کله ډيموکراسي سيمې ته راغله، نو دا ويی يې کټ مټ وژباړه او په پښتو کې ورته ولسواکي وويل شوه. ډيموکراسي democracy له دوه گړونو (برخو) جوړه ده، چې يوه برخه يې demo د ولس مانا ورکوي او بله برخه cracy د حکومت او واك مانا ورکوي، په دې حساب د ډيموکراسۍ کټ مټ مانا ولسواکي کيږي. دې ډول ژباړې ته (ريښه په ريښه root-for-root يا ويی په ويي) (کلمه په کلمه) word-for-word ژباړه هم ويل شوېده. [په دې کې ديوه ويي توکي (اجزاي) يا ديوې ژبې ترکیب کټ مټ ژباړيږي، لکه د اوسپنې لار له (راه آهن rail way) نه

24 (www.farsilookup.com)

25 phrase

او د مغز پرمینځل له (مغزشوي brain washing) نه پور ژباړې دي. [د یادونې وړ ده چې د پښتو ژبې ډیرو مشهورو لیکوالو وخت په وخت پور ژباړه رتلې او د پښتو ژبې لپاره یې په زیان بللې ده خو زه وایم چې دغسې رتل یې لازم ندی او په دې دومره پراخه نړۍ کې پښتو ژبه دومره تنگول او کلوز ساتل د پښتنو نړۍ لید محدود ساتي او ژبه سختوي. بیا هم یو ژور بحث ته اړتیا لري، هیله ده چې اړوند پراخ لیږدي څانگوال به یې پرې وکړي.]

پارسي ژبه په دې برخه کې دڅېړنې وړ ده. [په رښتیا هم پارسی ته د ورځې زیات کتابونه ژباړیږي نو له همدې امله هره ورځ یې چوکاټ ته نوې ماناوې، فکرونه او ویي ور ننوځي. په پښتو کې د پورژباړې ځینې نمونې په لاندې ډول په گوته کولای شو:

ازاد شعر (انگرېزي: Free verse، پرانسي: vers libre)
سریزه یا منځنۍ خبرې (پارسي: پیشگفتار، انگرېزي: foreword، جرمني: Vorwort، لاتین: praefatio)

نړیواله جگړه (پارسي: جنگ جهانی، انگرېزي: world war، جرمني: Weltkrieg)
پیو لار = کهکشان (انگرېزي: milky way، لاتین: via lactea، یوناني: galaxias)
نورې نمونې: لومړنۍ زده کړه (پرلیمنري ایجوکېشن یا تعلیمات اساسي)، منځنۍ زده کړه (تعلیمات متوسط، میډل ایجوکېشن) ... [له بلې خوا، په پارسي کې له هند-یورو (هندو-اروپایي) ژبو سره د هم آریتوب له امله ورته او مشابه ویي لکه (برادر، مادر، دختر...) هم شته خو دا پورویي، ندي [بلکې یوآري ویي گڼل کېږي.]

په هره توگه، لکه څنگه چې ایران [پارس] د ډېرو توکمونو تگلوری پاتې شوی، نو له همدې امله یې ډېر ویي پورکړيدي. کابو له اسلام نه وړاندې پارسي له یوناني، هندي یا آرامی ژبو نه ویي پورکړي ول؛ خو د اسلام له ظهور وروسته پارسي ته د عربي ویي ورغلل. په دې ویو کې په تېره هغه ویي زیات ول، چې پارسي انډولونه یې نه درلودل.

له څلورمې او پنځمې هجري پېړۍ نه تر اوومې هجري پېړۍ پورې پارسي ته د عربي د پورویو لړۍ پراخه شوه او پر دیني ویو سربېره سیاسي او پوهنیز ویي هم ورننوتل. دا کار په تېره، هغه وخت ډېر پراخ شو، چې [پارسي] لیکوالو به پر عربي پالنه ویاړ کاوه. [کت مټ داسې لکه پښتانه ملایان چې اوس هم پر عربي پالنه ویاړ او ټینگار کوي.]

له اوومې تر دولسمې پېړۍ پورې ورو- ورو پر پارسی د عربی اغېز لږ شو او له دولسمې پېړۍ راهیسې دا، اغېز ورځ په ورځ نور هم لږېږي. د [پارسی] لخوا له ترکی او مغولي وییو د پورونې لړۍ هم له اوومې پېړۍ پیلېږي. په اوومه پېړۍ کې د منځنۍ اسیا د ترکانو اغېز او وروسته د مغولانو د برید له امله پارسی ته ډېر مغولي او ترکی ویي ورغلل. هغه ویي چې [پارسی] له ترکی پور کړي، ډېری یې سیاسي او اداري دي، چې دې لړۍ تر لسمې پېړۍ پورې دوام کړی دی.

له دولسمې پېړۍ رادېخوا په پارسی کې د اروپایي ژبو (پرانسی، انگرېزی، جرمنی او روسی) ویي ډېر شول، چې له دغو ژبو یې پورونه د پوهنیزو او سوداګریزو اړیکو له امله شوېده.

خو [پر پارسی دا لغوي] اغېز په چټکۍ سره په کمېدو دی او ورو- ورو یې ځای پورژباړه نیسي.

په هر ډول، پارسی هم د نړۍ د نورو ژونديو ژبو په څېر، له بیلابیلو ژبو ویي پور کړي او ورو- ورو یې هغه ویي ځنډې ته کړي چې اړتیا یې ورته نده لرلې. د پارسي پور وییو ساري په لاندې ډول دي:

له عربي پور کړي ويي:

زکات، شهید، مسلم، مومن، کافر، جهاد، منافق، فاسد، فاسق... خبیث، آیت، قران، اقامه، متعه، طلاق، ازدواج، قبله، مناره، اذان، شیطان^{۲۶} (که څه هم له آره عربي نه دی)، غسل، نکیر و منکر، حشر و نشر، واجب، مستحب، حلال، حرام، مبارک، برکت، تبریک، عده، صواب، ثواب، خطا، جزا، غلط، وسوسه، کعبه، نصیحت، طبیعت، ساعت، نیت، تکبیر، خیر، شر، عذاب، شهادت، رکوع، سجود، سلام، صدقه، هدیه، دعا، عرش، فرش، قلم، ابد، ازل، تسیح، قربان، جمعه، مرحوم، مملکت، رعیت، سلطان، حرم، علم، خطبه، معروف، امر و نهی، دفاع، ظلم، عدالت، قصیده، رضا او...

له یونانی او رومی [لاتین] پور کړي ويي:

... سکندر (الیکسنډر)، منجنیق (مکانیک)، دینار، قانون، کانون، تریاک، قفس، ۲۶ شیطان ویی له حبشی ژبې نه عبرانی (د یهودیانو ژبې) ته تللی چې د سرکش او باغي مانا ورکوي "علي عباس جلالپوري، کاینات اورانسان، ۱۴ مخ). ځیني څېړندویان وايي چې دا ویی د زردشتي دین داهریمن (د شر خدایگوتی) پور ژباړه ده او یهودیانو د شیطان تصور له اورپرستانو (زردشتیانو) اخیستی، چې وروسته عیسایت او اسلام ته هم لېږدېدلی دی. دا پوهان دا هم وايي چې یهودیانو په لومړیو کې د شیطان پر تصور باور نه درلود.

درهم، بیاله، لگن، دیهیم، اسطرلاب، فنجان، کلید[؟]، لنگر، نرگس، پسته، کبریت، الماس، زمرد، مروارید، سیم (نقره) او ...

له حبشی نه:

مشکات، هرج، منبر، برهان، مصحف، نفاق او ... (دا ویی د عربی له لارې پارسی ته ننوتی دي).

له آرامی نه:

حج، کاهن، عاشورا، شیدا، قرمز، ناسوت، مسجد(له مزگت نه)، کلیسا او ...

له ترکی نه:

قربان (کماندان)، خاتون، خان، خانم، خاقان، بیگ، بیگم، اتابک، سنجاق، جرگه، اتاق او ...

له مغولی نه:

ایل، ییلاق، سوقات^{۲۷}، غدغن، شلاق، نوکر، تغار، پلو، چلو، قورمه، قیمه، قشون، یورش، چاق، چماق، غرغاول، قراول، چکمه، تسمه، چاقچور، قنداق، قلدر، قلچماق، قاجاق، یقه، بقچه، باجی، داداش، چک او ...

له هندی نه:

صبح، بها، سفینه، ضیا، کافور، قداره (=کتاره)، انبه، نارگیل، بیر، نیلوفر، جنگ، جنگل، هلاهل، فلفل او ...

[له پښتو نه: ۲۸]

ځیني ویی شته چې له پښتو نه پارسی ته ورغلي، په تېره افغاني پارسی (دري) ته، لکه:

شبان (شپون)، پوهنتون، پوهنزی، شاغلی، گادی، گدی، بوته، کلکین، کوتوال^{۲۹}،

۲۷ دا ویی په پښتو کې د سوغات په بڼه کارېږي، چې له آره ترکی دی.

۲۸ دا برخه په آره لیکنه کې نشته ده. د دې برخې ځیني ویی په هندي ژبې پورې تړل کېږي حال دا چې د هندي او پښتو یواري او گډه پانگه بلل به یې بهتره وي.

۲۹ کوټ: کلا او ډېري (خړې) ته وايي. "کوټ" په پهلوی ژبه کې هم موجود و چې د(کلا) مانا یې ورکوله. "کوټوال" ویی د غزنوي پېر تاریخلیکوال (خواجه ابوالفضل محمد بن حسین بیهقي) په (تاریخ بیهقي) چې د افغانستان د دولتي مطبعې لخوا په ۱۳۶۴ ل ل کې خپور شوی هم راغلی دی. د دغه کتاب لمنلیکوال او مصحح (دکتر علی اکبر فیاض) دغه ویی له آره هندي بللی دی. اوس هم په پښتو کې (کوټه) د خونې room چې د کلا اساس گڼل کېږي، ته وايی او کوټوال په پخوانیو پښتو متنو کې د (سپاهي، پولیس، سانوونکي...) په مانا کارېدلی دی. البته له دې هم سترگې

گدود، سارنوالی، ستره محکمہ، اندیوال او نور چپی بشپړه څېړنه غواړي.]

له روسی او اتریشی نه:

سماور، قوری، استکان، نعلبکی، درشکه، کالسکه، صندلي، میز، گاري، سالن، جلیتقه، اسکناس، چورتکه او...

له پرانسی نه:

آدرس، آژانس، اتومبیل، بانک، بلیت، پارتي، پارک، پارلمان، پانسیون، پلیس، پیانو، تاتر، ترور، تریون، تلفن، تلگراف، تلگرام، دموکراسی، دیپلم، دیپلمات، دیکته، رادیکال، ساردین، سانسور، سانس، سنديکا، سوپ، سیفون، فنودال، کابینه، کتلت، کلاس، کمد، کمیته، بودجه، کنفرانس، گاز، لامپ، ماشین، مبل، مود(مد)، مرسی، موزیک، نمره او... [دې ویو کې د ځینو ریښې په یونانی او لاتین پورې رسپړي.]

له انگریزی نه:

استوپ، اوت، تایم، بتری (بطری)، تراموای، جنتمن، ساندویچ، کتری، کوکتل، گیلاس (لیوان) او...

داسې نورې بیلگې هم شته دي... دیادونې وړ ده، چې په ځینو راوړو بېلگو کې د اړنگ او شک ځای هم شته دی.

په هر صورت په پارسی کې د پور ویو ښکارنده (پدیده) په چټکۍ سره مخ په لږېدو ده. په دې ژبه کې داسې خوځښت رامنځته شوی، چې په خپله ورو ورو ځانگړي پور ويي له کاره وځي.

پای کې هغه لاملونه چې پارسي یې له امله ويي پور کړي، په لاندې ډول په گوته کیدای شي:

[پر پارس] د نورو قومونو لکه د سکندر په وخت کې د یونانیانو بیا د عربانو او مغولانو سیاسي او پوځي اغېز (نفوذ)؛

[پر پارس] د نورو قومونو لکه انگرېزانو، فرانسویانو او څه نا څه د عربانو... پرمختیایي، پوهنیز او کلتوري اغېز؛

[له پارس سره د نړۍ] سوداگریز او کلتوري اړیکي؛

له پخوانه تر اوسه [د پارسي ژبو] لیکوالو، ادیبانو، ویندویانو ځان بایلنه او تقلید؛

نشي پېداى چې (کوټوال، کوټوالي، کوټها، کوټهي، کوټ...) په هندی کې راغلي دي. د "کوټوال/کوټوالي" جوړښت د پښتو ژبې له ویی راغونیز جوړښت word forming structure سره ډېر زیات اړخ لگوي.

۳۰ کتري: جای جوش، بدنی، kettle

نویو وییو ته اړتیا خو پر خپله ژبه لاسبری (تسلط) نه درلودل؛
له نورو قومونو سره [د پارسي ژبو] گاونډیتوب.
یو ځل بیا د یادونې ده، چې پورونه د نړۍ په ټولو ژبو کې شته او د اصولو پر
بنسټ ژبي یو له بل نه ویي پوروي او پور یې ورکوي، نو پارسی هم عربی،
پرانسی، انگرېزی، لاتین، یونانی، هندي، چینایي، [پښتو] او ... نورو ژبو ته پور
ورکړی دی.

اِخْتُونَه:

۱. ابو محبوب، احمد. (۱۳۸۱). ساخت زبان فارسي. انتشارات ميتر، تهران.
2. Farsilookup Team. (n.d.). Farsilookup Online Persian Dictionary. farsilookup.com. Retrieved February 1, 2011, from www.farsilookup.com
3. Loghatnameh Team. (n.d.). Loghatnameh Online Persian Dictionary. www.loghatnameh.de. Retrieved February 1, 2011, from <http://www.loghatnameh.de/>
4. OED Team. (n.d.). Online English Etymology Dictionary. www.etymonline.com. Retrieved February 1, 2009 through 2011, from <https://www.etymonline.com/>
5. Wikipedia Team. (n.d.). The Free Online Encyclopedia. [Wikipedia.com](http://www.en.wikipedia.org). Retrieved February 1, 2009, from www.en.wikipedia.org

څلورم

خارگ ډبرليک

د ايران يو خبري اژانس «خبرگزارى ميراث فرهنگي» پارسي خانگي د ۲۰۰۷ زېږدي کال د نومبر په دويمه اوونۍ کې د يو ډبرليک د موندنې خبر ورکړ. دغه ډبرليک د پارس خليج، خارگ يا خارک تاپو کې د سړک جوړونې پر مهال موندل شوی و. ډبر ليک په ميخي ليک و؛ ويل کيږي چې په زړه پارسي او په ۴۰۰ ق.م کې کښل شوی دی.

خارگ تاپو د پارس خليج تر ټولو لرغونى ځاى دى، چې د بوشهر شمال لويديز ته په کابو ۵۷ کيلوميټرۍ او د ريگ بندر په دېرش کيلو ميټرۍ کې پروت دى. دغه تاپو له شمال نه تر جنوبه پورې کابو اته کيلو ميټره اوږد پروت دى او په شمالي برخه کې يې تر ټولو پلنه (سوروره) برخه شاوخوا څلور کيلو ميټرو ته رسي.

خارگ ډبرليک د څوو ژبڅېړندويانو لخوا په بېلابېل ډول لوستل شوى، چې دلته يې د دوو تنو مهم ټکي (جزئيات) وړاندې کوم.

لومړى - د رضا مرادي لخوا د ډبرليک لوستل:

د ايران د زړو ژبو يو څېړندوى رضا مرادي غياث ابادي په لومړيو کې ويلي

لوستل کېدای او د زرې پارسی د نورو ډبرلیکونو په توپیر، هره کلمه په ځانگړې لیکه کې په بې پامۍ او چټکۍ سره تورل شوېده.

هغه ویلي ول، چې دا کتیبه درې تاج ډوله شکلونه هم لري، چې د ډبرلیک په منځ او د دریمې او څلورمې لیکې په پیل کې په ملاست ډول کینل شوي او دغه شکلونه د ساساني پاچاهانو تاجونو ته ورته دي. خو پر دې سربېره ښاغلي مرادي تینگار کړی، چې د نوموړي ډبرلیک اصلیت دې هم وڅېړل شي، ځکه ځیني غیر عادي ټکي هم شته چې پر ډبرلیک انسان شکمنوي. همدغسې نوموړي یادونه کړې وه، چې لوسته یې وروستی نده او نورو څېړندویانو ته دې هم وړاندې شي. هېره دې نه وي، چې ښاغلي مرادي دغه جزیات د هغو انځورونو له مخې ورکړي، چې د سیمې د خلکو لخوا، وراستول شوي ول.

دویم، د بشاش لخوا د ډبرلیک لوستل:

خارگ ډبرلیک د ایران د (لرغونکو د څېړنې مرکز (ARCI) یوه څېړندوی رسول بشاش لخوا په دویم ځل ولوستل شو. بشاش د مرادي په توپیر ویلي ول، چې د خارگ ډبرلیک په پنځه لیکو کې لیکل شوی. نوموړي هره لیکه په دې ډول لوستې ده:

لومړۍ لیکه کې یوه کلمه ده. بشاش دغه کلمه (هه ha) لوستې او (و، شو) یا (ول، شول) یې مانا کړېده. هغه د دې کلمې رېښه (ah) گڼلې چې د (ول، شول...) په مانا ده او تېرمهال یې (هه ha) یانې (و، وویا شو) کيږي.

دویمه لیکه کې دوه کلمې دي. یوه یې (ساآنه = sa a na) ده، چې د زرې پارسی په پخوانیو متونو کې نشته. دا کلمه د لومړي ځمکې^{۳۳} په مانا ده. د دې کلمې دویمه برخه (ای) (؟) ده، چې مانایې (ښه، خوشحاله، هوسا) کيږي.

درېیمه لیکه یې (وزه هه مه = va zah ha ma) لوستې ده. (وزه va zah) له (واز = vaz) فعل نه اخیستل شوې بولي چې (وړل، وړاندې کول، وېستل) [؟] ماناوې لري.

او دویمه کلمه (mai)، (زما) او (مې) مانا لري او ټوله جمله (زما وړاندې کول، زما راوېستل (اوبه) = my offer, my flow) مانا کوي.

څلورمه لیکه (بهاناما = bahanama) لولي. لومړۍ برخه (بهانا) د شخص نوم بولي او دویمه برخه (ما = ma) یې د (مې) او، (زما) په مانا اخلي.

ښاغلي بشاش وايي، چې په وروستۍ یانې پنځمه لیکه کې یوه کلمه د (خا = xa) په مانا ده، چې څا، کوهي (wells, quells) ته وايي.

په پای کې ټول ډبرليک داسې مانا کوي (للمه ځمکه مې (د) بهانا کوهي له
(اوبو) راوېستلو (سره) خوشحاله (بڼه، اباده) شوه.....)

The not irrigated land was (became) happy (with) my bringing out
(water)... Bahna ma wells)

د ډبرليک اړوند د بشاش نورې یادونې:

غالباً بهانا^{۳۳} د کوم سیمه یز پاچا یا حاکم نوم دی، چې د دغې سیمې د ابادۍ
او کرنیزې ودې لپاره به یې امرکړی وي.

دغه لیک پریوه کره وکینه (ناهمواره) تیگه، چې ۸۵ x ۱۱۶ سانتي میتره پراخه ده
او له خپل اصلي ځای نه راپبله شوې؛ کښل شویدی.

د ډبرليک تاریخ د هخامنشیانو وروستۍ دورې ته رسیږي او د هخامنشیانو د منظمو
ډبرلیکونو په توپیر په غیرعادي بڼه په پنځه لیکو کې، پر مرجاني تیگه تورل
شویدی. لومړنۍ درې لیکې یې له وروستیو دوه لیکو څخه اته سانتي میتره لږې
دي او د لومړنیو لیکو په توپیر نامنظمې لیکل شویدي.

د ډبرليک ځینې توري په ډېره بڼه توگه تورل شوي. د متن په منځ کې دوه شکلوڼه
هم تر سترگو کیږي، چې یو یې د دریمې لیکې په پیل کې د درې گوتیز تاج په
ډول دی او بل یې یوه کرښه ده، چې د دریمې او څلورمې لیکې ترمنځ کره وکینه
ده، کښل شوېده. ډبرليک په څو بېلابېلو سکونو تورل شویدی.

همداشان د ډبرليک په اړه نورو لرغونپوهانو او ژبڅېړندویانو هم یادونې کړي،
په دې لړکې دایران د بوشهر یوتن لرغونپوه علي اکبر سرفراز وایي، چې نوموړی
ډبرليک پر دغه ټاپو باندي لومړی مرجاني ډبرليک دی. نوموړي ویلي، کېدای شي
د خارک ټاپو پنځه لس زره کاله وړاندي له اوبو نه راوتلی وي.

زړه پارسي هغه ژبه ده چې دویم زره کاله د مخه د ایران په پارس کې ویل کیده
او د هخامنشي پاچاهانو درباري ژبه وه، خو د دې ژبې کوم کتاب اوس ندی پاته،
یوازې د ایران او مصر پر ځینو غرو باندي د دې ژبې یو څو ډبرلیکونه په میخي
لیک پاته دي چې ټول ۴۰۰ لفظونه کېږي. (صلاحی، د کوشاني دورې د ژبوڅېړنه،
۵۴ مخ) د هخامنشیانو د پیر ډېر مهم ډبر لیک (بېستون) دی، چې د علامه عبدالحی
حیبيي د څېړنې له مخې ځینې کلمې یې له پښتو کلمو سره یوآري دي.

په خارگ ډبر لیک کې هم د بېستون ډبرلیک په شان ډیرې داسې کلمې تر
سترگو کیږي چې پښتو ته ډیرې نژدې دي. زما د دې لیک هدف یوازې دا دی

چې د پښتو تاريخي ژبپوهنې، تاريخپوهانو او ژبڅېړندويانو پام څارگ ډبرليک ته واپروم، چې مالومه کړي د څارگ ډبر ليک او ټاپو اړيکه له پښتو ژبې، د پښتنو نيکونو له واکمنۍ سره شته او کڼه. ځکه زمور گاونډيو قومونو د مړيو مال په ډول د پښتنو تاريخ، وياړونه، ژبه، کلتور هر څه په ځان پورې تړلي او هغه څه چې يې بد راغلي هغه يې په پښتو او پښتنو پورې تپلي دي او هان اوس هم دا لړۍ روانه ده.

زه د څارگ ډبرليک د ژبې او څارگ ټاپو کې د پښتنو نيکونو د واکمنۍ په اړه اخري خبره نشم کواى خو ځيني ټکي به هر ورو ياد کړم. هغه دا چې د څارگ ډبرليک دواړو پوهانو له لوستنې څخه دا واضح ښکاري چې پښتو ته نژدې کلمې پکې شته دي، لکه: (هه/د (و، وو، ول، شول، سول) په مانا چې په اويستايي ژبه کې هم اهه ah د ول، کېدل او شول په مانا موجوده ده. بله کلمه (mai)، (زما، مې) په مانا په پښتو کې دا اوس هم په همدغسې مانا وژوندۍ ده. همداراز (هه) د (هه، خه، ښه، شه) په مانا له امکان نه لېرې نه ښکاري. همدغسې (کا، خا) د (څا او کوهي) له مانا سره تړنست درلودای شي.

بله کلمه (ساکوشا) چې د پښتو ژبې له ساک سره تړلی ښکاري. سکيتيان يا ساکان، چې په وروستيو څېړنو کې پښتانه تر ډيره بريده د همدغو خلکو له اصله گڼل کيږي. د پښتنو په ټېرونوکې د (ساک) په نامه يو ټېر شته، چې د افغانستان د ځينو مهمو تاريخوالو لخوا (سهاک، ضحاک، اژدهاک...) هم ياد شوي دي. همداشان په پښتو کې د (سکه) په نامه يو ويى هم شته دی. (زيار، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې) سکه، هغه خپلوان (ورور، خور...) ته ويل کيږي چې يو چاته ډېر نژدې وي يا له يو پلار - مور زېږېدلي وي.

د دې ډبر ليک د ژبې په اړه لا هم د ايراني پوهانو تر منځ ټولمنلی نظر موجود شوی ندى نو هيله ده چې د څارگ ډبرليک او څارگ ټاپو تاريخ په اړه پښتانه ځانگوال هم هر اړخيزه څېړنه وکړي او ځان پوه کړي، چې ايا دا ډبر ليک خو به د پښتنو په نيکونو پورې اړه نلري؟ (پای)

خارگ دیرلیک (۱)
Kharg Inscription (1)

خارگ دیرلیک (۲)
Kharg Inscription (2)

خارگ دیرلیک (۳)
Kharg Inscription (3)

خارگ دېرليک (۴)
Kharg Inscription (4)

خارگ دېرليک (۵)
Kharg Inscription (5)

بياليکل او غږليک
(رضا مرادی غيات ابادی)

𐭠𐭡 𐭠𐭣	a h(a)
𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣	s(a) â (n)k(o) sh(a) â
𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣	h(a) e(i/in)
𐭠𐭣 (𐭠𐭣) 𐭠𐭣	... k(a) z(a)? â
<hr/>	
𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣	b(a) h(a/i) n(a) m(a)
𐭠𐭣 𐭠𐭣 𐭠𐭣	x(a) â e(i)

اخځونه:

۱. صلاحی، محمد نبی. (۱۳۸۵). د کوشاني دورې د ژبو څيړنه. افغان مسلکي مطبعه، کابل.
۲. عليپور، عباس. (۲۰۰۷). کشف کتبه هخامنشي در خارک، سند ديگري بر نام خليج فارس. www.navasepantamminoo.blogfa.com. اخذ بتاريخ (۲۷ نومبر ۲۰۰۷) از <http://98/post/com.blogfa.navasepantamminoo/>.
3. AVESTA -Zoroastrian Archives. (n.d.). Avestan Dictionary. www.avesta.org. Retrieved March 2, 2007, from <https://www.avesta.org/avdict/avdict.htm#dctm>
4. <http://www.chn.ir/news/?section=2&id=43479>. Retrieved, 2007.
5. <http://www.chn.ir/news/?Section=2&id=43508>. Retrieved, 2007.
6. http://62.193.18.228/index_view.asp?code=158078. Retrieved, 2007.
7. <http://www.chn.ir/news/?Section=2&id=44031>. Retrieved, 2007.
8. <http://www.chn.ir/news/?Section=2&id=43883>. Retrieved, 2007.
9. <http://www.chn.ir/news/?Section=2&id=43577>. Retrieved, 2007.
10. <http://www.iran-newspaper.com/1384/840805/html/report.htm>. Retrieved, 2007.
11. <http://www.chnpress.com/news/?section=2&id=7401>. Retrieved, 2007.
12. <http://www.iranmania.com/News/ArticleView/Default.aspx?NewsCode=55943&NewsKind=CurrentAffairs>. Retrieved, 2007.

پنجم

ولې یو ویشت؟

که مو پام شوی وي، کله چې مور په پښتوکې له لسو نه پورته شمېر کوو او دوه رقمي عدد وایو نو لومړی یوینز عدد یادوو او ورپسې لسيز. ^{۳۴} دا کار تر نهه نوي پورې کوو، خو کله چې شمېر له نهه نوي پورته کېږي او درې رقمي عدد وایو نو بیا دا لار پرېږدو او اول لوی عدد یادوو او ورپسې کوچنی، لکه یوسل و یو، یوزر و یو... پر همدې لار چې کله له لسو نه تر شلو پورې حساب وایو، نو له « لس » نه وړاندې یو، دوه... ږدو او شمېر ته تر نولس پورې دوام ورکوو او ورپسې « شل » وایو. خو چې له شلو نه تر دېرشو پورې حساب کوو، نو د شل پر ځای له « ویشت » نه وړاندې یو، دوه... عدد ډېروو او تر نهه ویشت پورې یې « یو ویشت، دوه ویشت، ... » وایو.

خو له دېرش، څلوېښت، پنځوس، شپېته، اویا، اتیا، نوي وروسته هماغه د یو دېرش... یو څلوېښت... یو پنځوس... یو شپېته... یو اویا... یو اتیا... یو نوي... لار نیسو او تر نهه نوي پورې حساب وایو.

۳۴ د سنسکریت ژبې شمېر نه هم د پښتو په شان کېږي. لومړی یې یوینز عدد یادېږي او ورپسې لسيز. خو په پارسی کې دا کار له لسو نه تر ترشلو پورې کېږي او له شلونه هاخوا ته تر نهه نوي پورې لومړی لسيز یادېږي او ورپسې یوینز لکه (یازده، دوازه،... بیست ویک، سي ویک... نود و یک)، د یادونې ده چې په سنسکریت ژبه کې ځینې مهال د (یو کم ایو نه) اصطلاح هم کارېږي، چې دا په پښتو کې هم شته، لکه: یو کم سل، یو کم پنځوس ...

ځينو وگړو ته پوښتنه پيدا کيږي، چې ولې له شلو نه تر نهه ويشت پورې دغه لار نه نيول کيږي او ولې د "ويشت" پرځای (يو شل)، (دوه شل)... نه وايو؟ د بې دودۍ داستونزه زياترینه هغو ته پېښيږي چې نوې، نوې يې پښتو زده کړې يا يې زده کوي. مونږ به دلته همدې پوښتنې ته ځواب ولټوو چې ولې يو ويشت، دوه ويشت... وايو او يو شل.. دو شل راته ناسم ښکاري؟ نو اړينه ده چې "ويشت" په ځينو ژبو کې وڅېړو.

"ويشت" گڼ (مورفيم) يا لنډه گڼۍ بڼه "ويش" په اويستايي ژبه کې د "ويستي" visaiti په بڼه په خپلواک ډول راغلی او د شل مانا ورکوي. همدغسې دا ويې د پښتو په تړلې ژبه (پارسي) کې د "بيست" په بڼه شته دی، چې يوازې له پښتو ويې "ويشت" سره دوه غږونه او، ش / توپير لري، چې داسې غږيز توپير د پښتو او پارسي وييو تر منځ په ډېرو کې ليدل کيږي. د ساري په ډول پښتو او پارسي اب / د غږيز توپير په برخه کې "بار-وړی، ورنښت-بارش، برادر-ورور، برف-واوره..." او د پښتو / ش / او پارسي / س / د بدلون په برخه کې "است-شته..." ساري بڼه لاسوند کيدای شي. د يادونې وړ ده، چې د / س / او / ش / غږونو، يو پر بل بدلون او توپير په سنسکريت کې هم شته دی. د ساري په ډول په سنسکريت کې لس د "dasa" او "dasha" په بڼو ليکل شوی دی.

همدغسې په سنسکريت کې شلو ته "vimsati, vinsht, vinshati" ۳۵ ويي کارېدلې. د دې ويي لومړۍ برخه "ويم يا وين" هم د دې لړۍ يوه کړۍ برېښي. همداراز "ويشت" ته نژدې يو څه په پنجابۍ کې د "وي" په بڼه شته چې ښايي له سنسکريت نه ورغلي وي او د شل په مانا کارېږي.

نچوړ:

د ټولو خبرو پايله دا راوځي چې پښتو کې "ويشت" يا لنډه گڼۍ بڼه يې "ويش" هم شلو ته وايي، چې د پارسي "بيست" يا لنډې گڼۍ بڼې "بيس" او د اويستايي ژبې له "ويستي"، د سنسکريت له "vimsati, vinsht, vinshati" او د پنجابۍ له "وي" سره يوآري / cognate دی او گډه ريښه لري.

35 سنسکريت کې ۱۰ ته، dasha dash, dasa، ۲۰ ته vimsati، ۳۰ ته trimsati، ۴۰ ته catvarim- sati، ۵۰ ته pancasat، ۶۰ ته sasti، ۷۰ ته sapiti، ۸۰ ته asiti، ۹۰ ته navati، ۱۰۰ ته satam يا sata وايي. شلوه vimsati ترڅنگ dvidasha، vinshati، vinshat هم وايي. dictionary.www.com.tamilcube (اکټوبر ۲۰۱۲ ز)

داسې ښکاري چې په منځنۍ پښتو کې به “ويشت” هم يو خپلواک ويی و او د اوسني “شل” پرځای به کارېد، چې د وخت په تېرېدو سره يې ځای “شل” نيولی دی.

دا ويی اوس په خپلواک ډول نه کارېږي خو ريښه يې د (يوويشت/يوويش، دوه ويشت، درويشت، څلرويشت، پنځه ويشت، شپږ ويشت، اووه ويشت، اته ويشت، نهه ويشت) په تړنگونو (ترکيبونو) کې لاهم ژوندۍ ده.

خو “شل” پښتو ژبه کې لکه د اروپايي ښکارندې (درځن^{۳۱}) په شان د ځينو توکو د څومره والي / quantity د مېچ (اندزې) واحد دی. لکه څنگه چې اوس د نړۍ په کچه دولسو ته (درځن) وايي، همدغسې پښتانه شل توکي (شله) گڼي. اوس هم هغو ځايو کې چې پښتانه له ښاري ژوند څخه لېرې دي او ژبه يې سوچه ده (دوه شلې، درې شلې... نولس شلې) دود دي چې دوه شلې څلويښتو ته، درې شلې شپيتو ته... نولس شلې يوسل و اتياو ته وايي. هيله ده چې نوره څېړنه به يې هم وشي.

۳۶ درځن د ۱۲ يو ډول، شيانو ټولگي ته وايي. انگرېزي د “dozen” ويی د زړې پرانسی له “douzaine” نه اخېستی دی. ډوزاين په پرانسی کې د دولس شيانو ټولگي ته وايي. پرانسی په خپل وار دا ويی د رومي امپراتورۍ د ژبې (لاتين) له «دوديسم duodecim» څخه چې له «دوه duo + لس decem» څخه مرکبه ده، پورکړی دی. په پرانسی کې د پنځلسو شيانو ټولگي ته «quinzaine»، د شلو شيانو ټولگي ته «vingtaine» او د سلو شيانو ټولگي ته «centaine» وايي. ايتايمو اونلاين - ۲۰۱۲ز”

ويل کېږي چې د درځن تصور د عراق له سومريانو څخه اخېستل شوی دی. “علي عباس جلالپوري”

شپږم

وردگ او وردگي گړدود

میدان وردگ د ولایت په توگه:

میدان وردگ ولایت د افغانستان په مرکزي سیمه کې پروت دی. ختیز ته یې کابل-پروان، جنوب ختیز ته یې لوگر او لویديز ته یې بامیان-غزني ولایتونه پراته دي. دې ولایت ته د ظاهرشاه په واکپېر ۱۹۶۴ زیږدي کال کې د ولایت درجه ورکړل شوه. په دغه کال کې بادغیس، بغلان، بامیان، غوروات (غور)، قلات (زابل)، کاپیسا، کندوز، کونړونه (کونړ)، لغمان، لوگر، نیمروز، روزگان، پکتیا، سمنگان او تالقان سیمې هم ولایتونه وگرځېدل.^{۳۷}

د میدان وردگو لومړنۍ پلازمېنه کوټ اشرو وه؛ خو د سردار محمدداود خان په واکپېر کې یې میدان ښار د پلاز، مېنه وټاکل شوه. اول کې د دې ولایت نوم یوازې ”وردگ” و؛ خو د ډاکترنجیب الله د واکمنۍ له پای ته رسولو سره یې نوم په (میدان وردگ) واړول شو.

د میدان وردگ ولایت د نامه په اړه اوس هم د وردگو او میدان د ځینو خلکو ترمنځ

37 Statoids, Provinces of Afghanistan.

اختلافات شته دي. ځينې وردگ وايي، چې د ولايت نوم دې د پخوا په څېر يوازې وردگ وي خو ميدانيان ټينگار کوي، چې ولايت ته دې (ميدان وردگ) وويل شي. دا نوم اوس ډېر مشهور شويدي. پر دې سربېره ځينې وردگ بيا د (ميدان وردگ) پر ځای (وردگ ميدان) تړنگ غوره بولي او پر دې نامه ټينگار کوي.

د يادونې وړ ده، په هغو ټولو اثارو کې چې له ۱۹۹۲ زېږدي کال نه وړاندې ليکل شوي (له ځينو پرته) په هغو کې (ميدان) او (وردگ) د جلا، جلا سيمو لپاره کارېدلي دي. خو کله چې (وردگ) کلمه يوازې راغلې نو اطلاق يې پر ټول (ميدان وردگ) ولايت شوی دی.

په سياسي-جغرافيوې لحاظ ميدان وردگ ولايت، ډېر ارزښت لري. د کابل لويديزه دروازه ده او د افغانستان د څو مهمو ولايتونو په لاره کې پروت دی. د ميدان وردگ ولايت پراختيا (۹۰۲۳) کيلو متره مربع اټکل شوی او د سمندر له مخ نه (۲۲۲۵) متره لوړ پروت دی.

ميدان وردگ د خېلونو او توکمونو له مخې په درو سيمو (وردگ، ميدان او بهسود) وېشل کيږي، چې کومه رسمي بڼه نلري. په رسمي ډول له مرکز پرته اته ولسوالۍ لري (۱۳۹۱). د وردگو په سيمه کې چک، جغتو، سيداباد او جلگه (دايميرداد) ولسوالۍ راځي.

په جغتو ولسوالۍ کې د (جغتو) په نامه يو غر هم شته، چې ښايي له همدې امله ولسوالۍ (جغتو) بلل شوې وي. د پام وړ ده، چې د جغتو په نامه يوه ولسوالۍ په غزني کې هم شته ده. همداشان د منځنۍ اسيا په قرغزستان هېواد کې هم د جغتو په نامه يو غر شته دی. کيدون لري چې په تاريخي لحاظ د دواړو ترمنځ څه تړاو شته وي. (؟)

جلگه يوه لېرې پرته او د چارواکو له پامه لوبدلې ولسوالۍ ده. دې ولسوالۍ ته هزاره گان او پارسي ژبي (دايميرداد) وايي.

د ميدان په سيمه کې (ميدان ښار، نرخ، جلرېز) ولسوالۍ راځي. په بهسودو کې دوه ولسوالۍ پرتې دي. يوې ته يې اول بهسود وايي، دا ولسوالۍ د ولايت لويديزه پرته ده، بلې ته يې مرکزي بهسود وايي او ځيني خلک يې دويم بهسود هم بولي.

د (بهسود) په نامه په ننگرهار کې هم يوه ولسوالۍ شته ده. په پېښور کې د چرات پرسرک، د پيو سپټشن او جلوزو ترمنځ هم يوې سيمې ته (ډاگ بهسود) ويل کيږي.

وردگ د پښتني تېر په توگه:

وردگ له آره کرلانی پښتانه گڼل کېږي؛ خو دوی ځانونه په سیدانو ورگډوي. ځیني وردگ، منگل او ځدارن وایي چې دوی په خپلو کې وروڼه دي او د کورنۍ شخصې له امله بېل شوي دي. د منگلو، ځدارانو او وردگو د خپلوۍ د دې ولسي روایت پخلی د منگلو، ځدارانو او وردگو د گردوونو له پرتلیزې څېړنې هم کېږي. “د کرلانیو پښتنو د زېږون آر ټاټوبی د سلیمان غره، د برمل غر دی، چې له هغه ځایه وروسته خواره شوي او پر اوسنۍ سیمه مېشت شويدي.”^{۳۸}

ځیني وردگ په کونړ، هرات، هیلمند، زابل، غزني، بلخ، ننگرهار، بغلان، کندوز، غور (پوزه لیچ) ... کې هم اوسي.

په کونړ کې د وردگو د استوگنې ځایونه، گوریگا، گانشال ... دي. گانشالیان وایي چې دوی له وردگو دغلته تللي او په خټه مایار دي.

همداشان ځیني وردگ په دیر، دانگام ... کې هم اوسي. ځینو وردگو په گوریگا کې په خپل ورتگ شاپې ځمکې ابادې کړي، ځیني یې په پیسو اخېستي او اوس دغلته خپلې ځمکې لري.

په هرات کې مېشت وردگ په انجیل ولسوالۍ کې ځانته یوکلې لري، چې د وردگانو محله یې بولي. د هیلمند؛ وردگ په (نادعلي) او (ناوه بارکزي) ولسوالیو کې اوسي.

ځیني وردگ د پاکستان د پنجاب ایالت د پینډۍ په (چچ) او (نتو) ولسوالیو (ضلعو) کې هم اوسي.

ځینو وردگو په بدخشان، فاریاب، بغلان او کابل کې خپله ژبه له لاسه ورکړې او پارسي ژبي شويدي.

په ولسي روایتونو کې وردگ په درو خېلونو: نوري، میرخېل او مایار وېشل کېږي او وایي چې یو خېل د قلم، بل د مشرۍ او بل خېل د تورې او جنگ خلک دي. دې فولکلوري روایت ته چې گورې د زردشت د وخت آریایي وگړنیز جوړښت وړ په یادېږي او له هغو سره یې اړیکو ته پام اوږي. ځکه “زردشت د زردشتیت یا اورپرستۍ د دین بنسټوال هم درې زامن درلودل، چې لومړی یې د موبدانو مشر، دویم یې د بزگرانو مشر او درېیم یې د جنگیالیو مشر و. د زردشت په امت کې هم دغه درې ډلې خلک: روحاني، بزگران او جنگي موجود ول.”^{۳۹}

۳۸ عبدالطیف یاد طالبي، “پښتني قبيلې”

۳۹ علامه عبدالحی حبيبي، “دپخواني تمدن درې دورې”

همداشان له زردشته وړاندې کله، چې هندوستان ته آریایان په شاوخوا ۱۸۰۰ مخزیردي کلونو کې ننوتل او ځایي خلک (دراوړیان) یې پسې واخېستل او دوی یې پرځای مېشت شول؛ نو له خپلو آریایي فکرونو او باورونو سره سم یې وگړي په درو ډلو: برهمن = برمن (د عزت خاوندان یا روحانیان)، کشریان (جنگیالیان) او شودر = سوډر^۴ (احمق یا ښکته طبقه) ووېشل. هان، تر اوسه په هندوستان کې دغه طبقاتي نظام دوام لري. همدغسې د آریایي مخینې (سابقې) له امله په پښتنو کې هم د دغه طبقاتي نظام نښې نښانې پاتې دي.

وردگي گړدود:

په وردگي گړدود کې، که د ويي لومړی غبر زورکی *al* ولري، نو په زبر *e/* بدلېږي. لکه لاندې:

ظریف خېل = ظهريف خېل

شړشم = شېړشم

لري = لېري

سړي = سپړي

بدي = بدې

غوړي = غېړي

وردگ = وېردگ

وردگي گړدود کې که د ويي په منځ کې کوم *al* راشي، نو لکه د وزيرې گړدود غوندې په *al* بدلېږي، لکه لاندې:

کار = کور

پاس = پوس

ولاړ = ولوړ

ابا = ابو

کابل = کوبل

پلار = پلور

کال = کول

وردگ *ax* / په *ax* / اړوي، لکه لاندې:

۴۰ په غزني او لويه پکتيا کې اوس هم د سوډر ويی کارېږي، وايي: (خوشې سوډر دی. = خوشې احمق الوچک دی.)

ورځې = ورځې

ځای = ځای

څه = څه

په ځینو ځایو کې ای / غورځوي لکه، لاندې:

دوی = دو

هغوی = هغو

د ویي وروستنی بنځینه اه / په او / اړوي، لکه:

به = بو

ته = تو

که = کو

په ځینو ویو کې سپک او / په ای / بدلېږي، لکه:

پورې = پېرې

وردگي گړدود او پښتو سوچه وییونه:

وردگي گړدود کې ډېر پخواني او سوچه پښتو ویي اورېدل کېږي. د دې وییو ټولول او خوندي کول ډېر اړین دي. که خوندي نشي ښايي چې ډېر یې ورک شي او دا لویه ژبنی شتمني مو له لاسه ووځي. دا ویي په نورو گړدودونو په تېره منگلو، څدرانو، احمدزیو... کې هم اورېدل کېږي. د وردگي گړدود د وییو یو څو ساري دا دي:

پرېودل: وهل ټکول (گل خان یې په پنځه تنو ښه وپرېوده.)

پارو: راشپېل

مکی: پاسټی، گرده نری ډوډی

لاسی: نان کنکه، دستی

پونډه (بلگر: پندډه): چم

خت: کمیس، څومره به ښه وي، چې د لاتین ویي «قیمص = کمیسا» پرځای مو خپل ژوندی او خور ویی «خت» کارولی. د لغمان په ابراهیم خېلو کې هم د «خت» ډیرگړی «ختې» کارېږي چې د ناوې د واده جامو ته وايي. همداشان «ختې» د جامو په مانا په ځینو نورو پښتنو ټبرونو کې هم کارېږي لکه په دې کنځا کې «که سم نشو، ختې به ترې وباسم!»

جېرگه: هدیره

کړک: ورپه څانگه. له دې څومره نښه ښکاري چې د کړکې^{۴۱} زینښه په کړک کې پټه ده.

کړه کې (بلگر یې: گرپه کې، د خړه کې په وزن)، چنگک، هغه اله ده چې د ونې څانگې په پرېکېرې.

گونۍ (دبني په وزن): بوجی، توره

ایره: بریره

سروپردی: ^{۴۲}بالښت

بوده (د څارویو د شمېر د واحد په توگه): سره (څو بوده مال لري = څو سره مال لري؟)^{۴۳}

وڅه: ^{۴۴}د سړي یا ښځې گېلۍ.

گوانده: ^{۴۵}د خړه وری.

کناخ: کارغه، کارگه.

کیشکره: کیکره، تیتره

زی: زوی

ترانه: تناره

اورېدل: اورېدل (په وردگي گړدودکې اورون metathese هم دپام وړ دی.) همداشان په دې گړدود کې نور ډېر څواره غونډونه^{۴۶}، گړنې^{۴۷}، څرگندنې^{۴۸} او متلونه شته چې خوندي کول یې اړین برېښي.

لکه:

- (تورې تړې) د (هلې څلې) په مانا

- (ور په دروازه) د (door to door) په مانا (البته دا مې په میدان ښار کې اورېدلی

دی.)

41 window

۴۲ احمدزي او ځینې نور هم ورته سروپردی وايي په احمدزيو کوچیو کې سروپردی کېښوول، د دلیل راوړلو او د ژغورنې د لارموندنې په مجازي مانا هم کارېږي، لکه (هغه خو دې وواژه اوس به ځانته څه سروپردی ږدي؟)

۴۳ احمدزي (بوده) د اوبښانو د شمېر د واحد په توگه کاروي. او د مېرو او بزو د شمېر واحد په توگه (غور) کاروي، لکه (خالو څو غوره مېرې لري؟ څونډې لس غوره بزې لري.)

۴۴ په څدرانو، منگلو، احمدزيوکې یې ”وڅ، وڅکی...“ بلگړونه هم شته دي.

۴۵ احمدزي ورته (گوینده) وايي. دا ویی د منگلو، څدرانو ترمنځ هم دود دی.

46 phrases

47 Idioms

48 expressions

- غور په غور و توپيري، كورت دې خاورې و خوري. (متل - دا مې هم په ميدان
بنار كې اورېدلی دی.)
- چې سوی هڼم، نو هغه لوی هڼم.
- كپر به وښوري خو كرهپر به ونه ښوري.
داسې نوره ژبنی شتمني شته چې لاتر اوسه په وردگي گړدود كې پته ده او
د پوهانو لارې خاري، چې كله به يې ټولوي؛ خپري به يې او له مرگه به يې
ژغوري. (پای)

اخځونه:

۱. یاد طالبي، عبداللطيف. (۱۳۸۵). پښتني قبيلې. دانش خپرندويه ټولنه، پېښور.
۲. کاکاخېل، ظفر. (۲۰۰۹). پښتانه د تاريخ په رڼا کې. يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور.
۳. حبيبي، علامه عبدالحی. (۱۳۸۶ او وروسته). شل مقالې، بيلا بيل ټوکونه. علامه رشاد خپرندويه ټولنه، کندهار.
۴. صميم، محمد اصف. (۱۵ جنوري ۲۰۱۵). شمال د پښتنو آرمېشتون. دعوت مېډيا. پر ۱ فبروري ۲۰۰۶ له لادې لارې وکتل شو:
[/https://dawatmedia24.com](https://dawatmedia24.com)

5. Statoids. (n.d.). Administrative divisions of countries: Provinces of Afghanistan Retrieved February 1, 2006, from <http://www.statoids.com/uaf.html>

اووم

شنيخ - د پښتو يو زور ويی دی

شنيخ د ميدان وردگ ولايت د سيداباد ولسوالۍ يوه حوزه ده. په دې حوزه کې ټول پښتانه اوسي. داسې ښکاري چې دا سيمه د غزنويانو په واکپېر کې هم اباده وه او پياوړي عالم لکه خواجه اسماعيل شنيزي، چې دافغاني پارسی لوی شاعر (حکيم سنایي) استاد و، هم پکې ژوند کاو.

“حکيم سنایي د خواجه اسماعيل شنيزي څخه علم او عمل دواړه زده کړي ول. په بله ژبه د حکيم د ظاهري او باطني علومو استاد نوموړی خواجه و... خواجه اسماعيل د پنځمې هجري پېړۍ په پای او د شپږمې هجري پېړۍ په پيل کې د هېواد يو لوی عالم او عارف و، چې علاقه مندانو او شاگردانو به ترې علمي او عرفاني استفادې او استفادې کولې.”^{۴۹}

حکيم سنایي، د محمد اسماعيل شنيزي پر شاگردولي وياړل او خپل هر څه يې د نوموړي له برکته بلل. شنيزی د غزني د لوی حکيم په دېوان کې په يو اووه بيتيز غزل کې په ډېر درنښت ياد شوی دی:^{۵۰}

علم و عمل خواجه اسماعيل شنيزی
ما را ز نه چيزی برسائيد به چيزی

۴۹ اريزی، احسان الله. “دغزني د لوی عارف حکيم سنایي د استاد خواجه اسماعيل شنيزي مزار.”
۵۰ اريزی، احسان الله. “دغزني د لوی عارف حکيم سنایي د استاد خواجه اسماعيل شنيزي مزار.”

ما کبک دری بوده گریزنده زکبکی
او کرده دل ما چو دل باز گریزی
در کارگه و بارگه حکم و فنا یافت
جان و دل از دواسماعیل عزیزی
دین تازه شد از صدق اسماعیل پیمبر
جان تازه شد از دین اسماعیل شنیزی
چونان که سنایی را او قدر شناسد
ای بخت بدو گوی تو با بخت قوی زی

سنایی چې د غزنویانو په واکپیر کې د شنیک سیمه پراخه وه او ډېرو کلیو چې اوس د شنیک برخه نه گڼل کیږي هم په دې سیمه پورې اړه درلوده. د میدان وردگ ولایت اوسېدونکي لیکوال او څېړونکي احسان الله ارینزي، چې د خواجه اسماعیل شنیزی په اړه یې څېړنه کړې، د شنیک په اړه لیکلي "شنیز دره د خروار (ختیخ)، سجاوند یا سگاوند (شمال ختیخ)، ولسیا (هفت آسیا) (جنوب)، انخي (لویدیځ)، جغتو (جنوب لویدیځ) او سیداباد (شمال) تر منځ موقعیت لري او دالاندې کلي په کې حساب دي: اوتري، ډنډوکي، سلطان خېل، چهاردهي، پتیا خېل، باغک، حسن خېل، یوسف خېل، خواجه گان، لرم، اکه خېل، ښادي خېل، خواجه پاچا خېل، پتک، سالار، بهادر خېل، سدو خېل، برات خېل، تره خېل، تودې چینې، کمکی ودره (ابدره) ستره ودره، سیرک، سرکول، بلنکاش او ځینې نور چې ټول په اداري تشکیل کې د سیداباد په ولسوالۍ پورې تړلي دي."^{۵۱}

شنیک یو سوچه پښتو ځانگړ نوم برېښي چې د پښتنو لخوا پرې ایښودل شوی ښکاري. ځیني خلک، چې پښتانه د افغانستان د یو لوی ټبر په توگه نشي زغملای وایي چې د میدان وردگ، غزني، غور او پخواني غرjestان سیمې له آره د پښتنو نه دي او پښتانه دغلته وروسته تللي دي، خو دا خبره د دغو ځایو ځیني نومونه چې له آره پښتو دي، ردوي. په دې نومونو کې یو هم (شنیک) دی، چې بې له اړنگ-پرنگه پښتو دی او سیمه کې یې پښتانه اوسېدلي او اوسي.

دا نوم له دوو گړونو (مورفیمونو) څخه جوړ شوی دی. اول گړ یې "شین" (د سبز، تازه، سمسور) په مانا او "یخ" روستا یی دی، چې د (ځای) مانا ورکوي. "شین" یا اوږدلی بڼه "شني" د پښتو په ډېرو ترنگونو (ترکیبونو) کې راغلې چې وروسته به یې بشپړه یادونه وشي.

۵۱ ارینزي، احسان الله. "دغزني دلوی عارف حکیم سنایی د استاد خواجه اسماعیل شنیزی مزار".

او "یخ" روستای د پښتو په پخوانیو شعرونو کې د روستای په بڼه په (ختیخ، لوبیدیخ او دریخ) وییو کې تر مونږ رارسېدلی او بلگر (المورفیم) یې په (منخ، رمنخ، گهیخ...) کې هم شته دی.

د "یخ" روستای په اړه ځینې ژبېڅېړندویان وايي، چې د له ځانه جوړ شوی او یا هم ټکر ویی دی، خو دا خبره ځکه ردېدای شي چې هان د کابل په هوتخېلو کې مې د یو ملگري له خولې د ځای نژدې بلگر او لنډون د /خ/ په وینګ اورېدلی دی.^{۵۲}

دې هوتک ملگري له ما سره په خبرو کې وویل "زموږ په مابینخ کې به دا خبرې نه وي." مطلب یې دا و چې زموږ په منخ کې د داسې خبرو اړتیا نشته ده. مابینخ د منخ اصلي بڼه او له "مابین + ځای = ځی" څخه جوړ شوی ویی ښکاري.

نو په همدې بنسټ ویلای شو چې د "شینخ" لغوي مانا (شین ځای) دی. دا سیمه ډېره تر و تازه او سمسوره ده او ښایي له همدې امله ورته (شینخ) ویل شوی وي.

په پښتو کې د "شین" ویی ډېر کارېدلی، چې یو څو نمونې یې دا دي:

لومړی: د "شین" له رېښې رامنځته شوي، پښتو ځای او ټبر نومونه:

شینه: دا سیمه د کابل څرخي پله او احمدشاه بابا مېنې (ارزان قیمت) ته نژدې پرته ده.

شینکی: په کونړ او تگاو کې یو، یو ځای پر دې نامه شته دی.

شینواري: دا د ننگرهار ولایت یوه ولسوالی ده چې د پښتنو یو لوی ټبر (شینواري) پکې اوسي.

شینکی: د پکتیا په سید کرم ولسوال کې له کوسین سره نژدې څو غونډۍ شته دي، چې یوگری (مفرد) یې شینکی او ډېرگری (جمع) یې شینکي بلل کیږي. ویل کیږي چې دغه غونډۍ پخوا ډېرې شنې او سمسورې وې.^{۵۳}

شینکوپک: دا د کونړ د شینگل ولسوالۍ د یو کلي نوم دی. دا د پښتو ژبې د دوو سترو لیکوالو او سیاستوالو (بهاالدین مجروح او سید شمس الدین مجروح) پلرنی ټاټوبی دی. د یادونې وړ ده چې (-شینگ-) مورفیم په پشه یي ژبه کې هم موندل کیږي لکه په الیشنگ، کې چې د لغمان ولایت یوه ولسوالی ده. ماته مالومه نشوه چې

۵۲ د ښاغلي سیف الرحمان هوتک، چې د کابل په هوتخېلو کې ژوند کوي، له خولې مې اورېدلی دی. همداشان د کندهار د امنیتي قوماندان جنرال رازق له خولې مې هم په رسنیو کې د (مابینخ) وینګ اورېدلی دی.

۵۳ دا مالومات راته ښاغلي مجاهدالله خان چې د سید کرم د کوسین اوسېدونکی دی، راکړي دي.

شینکوړک کې (شین یا شینگ) پښتو دی که پشه یی. شینګاری: ۵۴ دا سیمه د لغمان په الینگار دره کې پرته ده. په دې ویی کې هم د (شین) ریښه ښکاري. داسې مالومېږي چې په دې ترنگ کې د (غره) ویی پخوانی بڼه "گیری" giri^{۵۵} هم پته وي. په دې جوړښت په پښتو کې د (شین سري، شین سترګي، شین تاغی...) ترنگونه شته دي.

شینګي کنهلو: د پکتیا او لوگر ولایتونو د ازبې او ځایو ترمنځ یو کنهلو دی. د دې ځای خاوره د نورې سیمې پرته شنه ده.^{۵۶}

شنه کلا: د لوگر له (برکي راجان) نه جنوب خواته د اخونخېلو او شمه زار ترمنځ یوه سیمه ده، چې د شنې کلا په نامه یادېږي.^{۵۷}

دویم: د "شین" له ریښې رامنځته شوي، ځیني عام ویی: شینواری: یو ډول مچ (حشره) دی، چې په انګرېزي کې ورته dragon fly وايي، ځیني پښتانه یې سلايي هم بولي. دا پر شنو بوټو ډېر کېږي او زیاتره یې شین رنگ لري چې له همدې وجې ورته شینواری ویل کېږي.

شینلی (بلګرېي: شنبلی): شنه او تازه وابڼه شنه: تازه وابڼه (دوی خپلو څارویو ته شنه ورکوي.)

شنوالی: د ښونه (زیتون) د ونې دانې

شنه ټوخله: توره ټوخله، یو ډول ټوخی دی، whooping cough

شنه خړه: گهڅ وختي (ادم خان په شنه خړه له کوره ووت.)

شنه زرغونه: د بوډی ټال، rainbow

شنه غاړه: شنه ټوخله

شنه لوخړه: شین لوگی، گني لوگی

شنې: د خنځک د ونې غوړې دانې چې چیچل (خوړل) کېږي هم او تېل هم ورنه

اېستل کېږي (متل: شنې په پته نه چیچل کېږي.)

۵۴ د شینګاري یادونه راته ښاغلي داوود نیازی چې د الینگار درې اوسېدونکی او د څو کتابونو لیکوال دی، کړې ده. په دې سیمه کې زیاتره نیازی اوسېږي.

۵۵ گيري giri سنسکریت کې غره ته وايي. (2011 www.dictionary.tamilcube.com ز) قاموسونه. کام هم (گاړه) کلمه د لوی کاني large rock په مانا او د کانيزي ځمکې rocky ground په مانا راخېستې ده.

۵۶ د ښاغلي حکیم خان کوچي له خولې - نوموړی احمدزی پښتون دی، چې د چاپیریال ساتنې په ادره کې یې کار کاوه او د پښتنو ډیر دودونه او پښتونولۍ اړوند مسایل یې په یوه ټولګه کې راغونډ کړي ول.

۵۷ د ښاغلي حکیم خان کوچي له خولې

شین توتی: مشهوره مرغی چې ځینی وگړي یې د خبرو لپاره هم ساتي.
شین ټاغ (شین ټغ، شین ټغی): یو ډول مارغه دی.
شین جاوی: هغه بوتی چې مړوی شوی وي.
شین خوتی: یو ډول مارغه دی.
شین خورکه: یو ډول شین رنگی کرپوری دی، څرمبکی.
شین زمري: زپور، دلاور، تکړه
شین سترگی: شینو
شین سری: هغه څوک چې سر یې نوی نوی خرپیلی وي.
شینشوبی: سارایي ویلنی، سلات
شین غزی: د غزه (ونې) یو ډول دی.
شین سرې: یو ډول هیلې ده.
شین غاری: یو ډول مرغی ده.
شین غولانځه: دگلو- بزو یو ډول ناروغي ده چې تي یې پکې درد کوي (ظفراللغات).
شین کوپم: د اوبو ډنډه چې شین بنکاري.
شین کوژی: یو ډول مرغی ده.
شین گلی: یو ډول بوتی دی چې په یونانی درملنه کې ترې گټه اخستل کیږي.
شینکی: سمسور، تازه لکه دې ټپه کې چې وایي: (خال به د یار له وینو کېږدم—
چې شینکي باغ کې گل گلاب وشموینه).
شینکی: له پخې خټې جوړه شوې کاسه چې رنگیږي، اوس یې کارول لږ شوي
او انتیک گنل کیږي.
شینگی: دیدو، هغه آس چې د سپرلی له کاره وغورځي او بار په نه وړل کیږي.
شیني: یو ډول دانه چې پر پښو او لاسو راخپږي او ډېر درد کوي.
شینوبی: شنې اوبه، نری شوملې (شرومې)^{۵۸}
شینو: شین سترگی هلك.
شینوگی: شنې سترگی نجلې

نچوړ:

شینخ د اوسني میدان وردگ ولایت د سید اباد ولسوالۍ یوه حوزه ده، چې د سید اباد ولسوالۍ او غزني ترمنځ موقعیت لري. په پښتو ژبه کې د "شین" ویي ډېر کارېدونکي، د شینخ اېټیمولوژیکي جوړښت او د سیمې چاپېرچل ته په کتو سره ۵۸ د لغمان ابراهیم خېل یې (شونډگې اوبه) بولي.

دا ویی په دې ډول (شین + ځای = شني + ځی = شني + یخ) شنیخ کیږي، چې
گړنی (مجازي) مانا یې سمسور او اباد ځای کیږي.

شنیخ د پښتو یو سوچه ویی دی، چې د ځاینوم په بڼه له نن څخه شاوخوا زر
کاله وړاندې، د غزنویانو په واکپېر کې هم دود و او د دې سیمې یو عالم او عارف
(اسماعیل شنیزې) چې د (حکیم سنایي) استاد و، د دویم نوم په توګه کارولی دی.
له شنیخ سره د پښتو هغه درې ویي (لویدیخ، ختیخ، دریخ) چې د (یخ) روستاږی
پکې د ځای په مانا راغلی، څلور کیږي. (البته له گهیخ، رمنخ، ماینخ... نه پرته)
(؟)

په پښتو او پښتو نخوا کې ډېر داسې ځای نومونه او نور ویي شته چې د "شین"
ریښه لري.

همداشان شین (زرغون) په پښتوکې د تازه او سمسور په مجازي مانا هم کارېږي.
هیله ده چې نوره څېړنه به یې هم وشي.

اخځونه:

۱. زیار، مجاور احمد. (۱۳۸۵). لیکلارښود. د ساپي پښتو څېړنې او پراختیا مرکز، کابل.
۲. کاکاخېل، سید بهادر شاه ظفر. ظفر اللغات. پېښور: داره اشاعت سرحد پشاور.
۳. زاهد مشوانی، عبدالقیوم. (۱۳۹۱). زاهد پښتو- پښتو سیند. دانش څېړندویه ټولنه، کابل.
۴. آرینزی، احسان الله. دغزني د لوی عارف حکیم سنایی د استاد خواجه اسماعیل شنيزي مزار. پر ۱ فروری ۲۰۱۰ ز له دې لینک <http://www.bena-wa.com> څخه کتل.

اتم

آس او متلونه

آس په درسته نړۍ کې د شرافت، ښکلا او تېزۍ له امله پېژندوی دی. د هر دین او مذهب لارویان یې پاک او مبارک گڼي، د بریا وسیله، د ښېگڼې او ښکمرغۍ پال یې بولي.

په هغو ټولو پخوانیو اثارو کې چې تراوسه یې څرک لگېدلی د طاقت، چټکتیا او تبرک نښه او نښان گڼل شوی دی.

آس په لومړي ځل د تور سمندرگي په شمالي وښیانو کې، په بل عبارت د یوکرین او یوکرین ته څېرمه ځمکو په سویلي ورشو گانو کې، چې د آریایانو اولنی ټاټوبی بلل کېږي، په څلور زره مخزېږدي (۴۰۰۰ ق م) کې د پیو (شیدو)، غوښې او پوستکي په خاطر کورنی شوی او پالل شوی دی.

آس د څلورو (۴) کلو په منگ (عمر) بالغ بلل کېږي. د میندواری (حمل) موده یې یولس مېاشتې وي، خو کله ناکله له لس (۱۰) میاشتو نیولې تر دولس (۱۲) میاشتو وخت هم نیسي. د آس عمر عموماً د شل (۲۰) او پنځه ویش (۲۵) کلو ترمنځ وي. په ټوله دنیا کې دوه سوه ډوله یا ذاته اسونه شته دي. یو آس چې پوخ عمر ته رسېدلی وي او زر (۱۰۰۰) پونډه (۴۵۳ کیلو گرامه) وزن ولري؛ په بدن کې دیارلس نیم گېلنه وینه لري. ډېر آسونه اتلس (۱۸) جوړې پوښتی لري، مگر عربي او هغو اسونو چې د هندي آریایانو په سپېڅلي کتاب ریگویدا (۱۸۰۰ ق م)

کې يې يادونه شوې؛ اووه لس (۱۷) جوړې پوښتې درلودې. د زياتو اسونو لکۍ له اتلس (۱۸) مورو^{۵۹} څخه جوړې وي، خو د عربي اسونو لکۍ له شپاړس (۱۶) مورو څخه جوړې دي.

د آس د سترگو ليد (نظر) ډېر تېز وي، سترگې يې د وچې د غونډيو حيواناتو په پرتله غټې دي او په يوه وخت، پرته له شانه، نور ټول، ښي، کين او مخامخ لوري ليدلای شي.

آس د انسان او ځينو نورو حيواناتو، په توپير يوازې د پوزې له لارې سا اخلي. د منډې پر مهال، په يوه دقيقه کې، پنځلس (۱۵) گېلنه او همداسې (عام) تگ په دوران د يوه گيلن څلورمه برخه اکسيجن اخلي.

زړه يې په يوه دقيقه کې پنځه دېرش (۳۵) وارې الوځي. «يو ډېر گړندی آس په يوساعت کې پنځه څلوېښت (۴۵) ميله (۷۲ کيلو متره) واټن وهلاي شي.»

لکه څرنگه چې آس له شپږ زره (۶۰۰۰) کلو راهيسې له انسان سره نژدې پاتې شوی، نو له انسان سره يې د ژوندانه په هر ډگر: جنگ - جدل، سفر، لېږد، يوه، توخم شيندنه او نورو څانگو کې مرستې کړې دي. په خپل زور، چټکۍ او ښکلا يې ډېر درنښت (عزت) او نوم (شهريت) موندلی، هان د خدايگوتي (ديوتا) مقام يې خپل کړی او ډير مهال د يونانيانو او ځينو نورو قومونو معبود پاتې شوی دی. آس د انسان په خيالاتو، گروهه (عقيده) او ژبه ډېر اغيز ښندلی؛ ډېر اساطير^{۶۱}، انگرېزي^{۶۱}، متلونه^{۶۲}، گړنې^{۶۳}، څرگندنې يا اصطلاحات^{۶۴}، ويیونه^{۶۵}، استعارې^{۶۶}، د ځايونو او انسانانو نومونه د، ده د شتون او انسان سره د نژدې پاتېدو له کبله منځته راغلي، چې په لټولو او شربلو سره يې ډېرې تاريخي رښتینې (حقايق) سپينېدای او برسېرېدای شي.

دې ليکنه کې د گوتو په شمېر متلونه چې د آس په اړه ويل شوي اويا هم آس پکې په څه ناڅه ډول ياد شوی، له پښتو او ځينو نورو ژبو څخه راغونډ شوي او تاسو ته وړاندې کېږي.

- 59 Vertebrae
- 60 Myths
- 61 Superstitions
- 62 Proverbs
- 63 Idioms
- 64 Expressions
- 65 Words
- 66 Similes

آس او پښتو متلونه:

دا به له مبالغې خالي وي، چې و وايو تر اوسه چې ليكوال د آس اړوند متلونو لټون كړي، څومره متلونه چې د آس اړوند په پښتو كې شته، په بله ژبه كې ليكوال ندي ليدلي. دا خبره روښانوي چې آس د پښتنو ډېر پخوانی ملگري دی او ښايي چې د پښتون ولس نيكونو آس كورنۍ كړې او پاللي هم وي.

۱. آس چې شنبېري، د مېخ په زور شنبېري.
۲. آس د مېوري په زور ټوپونه وهي. د لومړي او دويم متل پنجابي انډول: مېښه د مېوري له وجې زورونه وهي.
۳. آسپه د اورېشو په زور آسپه ده.
۴. آس چې خوار وي، نو بې واگو شي.
۵. آسپه خپلې اوربشې پخپله زياتوي.
۶. آس چې خدای خواروي؛ نو يابو بې كې.
۷. آس چې له خره سره وتړې، د خرو خوی زده كوي.
۸. د زلمي/پېغلې ساتنه د آس ساتنه ده.
۹. آس چې ټكنی دی میدان لنډی دی.
۱۰. آس يې هغو له ورکه، چې د تانگ د تړلو يې نه و.
۱۱. آس هغو ته ورکه، چې په تانگ تړلو يې پوهيږي. (لسم او يولسم متلونه يوشانې مطلب ښندي، لسم بيانیه او يولسم امریه ښې لري.)
۱۲. د جنگ په وخت كې آسونه، نه څرېږي/دين كېږي.
۱۳. خر په دين آس كيدای نشي.
۱۴. آس دې له بله، لښته دې له ځنكله، چې نن يې نه ځغلوې؛ نو لا كله؟
۱۵. آس پردی، سور پرې مېری.
۱۶. آس به دركم خو سپرېږي، به پرې نه!
۱۷. آس لره په/تر لاس لره!
۱۸. اسم (آس هم) غواړې او په لسم (لس هم) غواړې.
۱۹. زور يار دين كړی آس دی. دا متل په پارسی كې هم په دې شكل دی: يار قديم آسب دين كرده است.
۲۰. خوله چې اموخته شي، آس ندى چې قيزه شي.
۲۱. اخور بې جوړكه، ويلې آس به خدای راكي.
۲۲. چا په كلي كې نه پرېښود، ويلې آس مې د ملك/خان كره وتړئ!

۲۳. آسونو نالونه وهل چونگنبو هم پنبې جگې اېورته کړې.
۲۴. آس يې په خر بارکه، خر يې يې مردارکه!
۲۵. آسان يې په سوو گتې مېرونه يې په خولو گتې.
۲۶. د آس لغته آس زغمي.
۲۷. د آسپې کره چې د زرو، روپو بچي وشي نو غور هم نه رپوي او که په چرگه کې د دوه، روپو هگي وشي نو بلورونه ماتوي.
۲۸. بڼه دې پاس وي، که په خره وي که په آس وي.
۲۹. آس چې تگي شي، شپېلک نه غواړي.
۳۰. د آس شاته مه تېرېره او د ماړه/امر مخې ته.
۳۱. لکه د ټانگې آس، بلې خوا نه گوري. (متل؟)
۳۲. چې په تمه د سوړو شي، هغه پاتې په ميرو شي.
۳۳. خر په ذين نه آس کيږي. / خر په ذين آس کېدای نه شي.
۳۴. چې د تارو يې قيزه وي- د اغه (هغه) آس به خه مزه وي؟
۳۵. آس هم تاوان او نس هم تاوان.
۳۶. پردی آس خپل خره سره برابروي. (متل؟)
۳۷. د آس قيزه چاته مه ورکوه.
۳۸. د آس لغته آس زغمي.
۳۹. آس ششني (شنيږي)، خر رايي غاټرې نورې بلا وايي.
۴۰. يو په بڼخه مه نازېره، يو په وسله او يو په آس.
۴۱. آس اسان دی، سنج يې گران دی.
۴۲. آس به اوبو له بوخې، خو چې اوبه نه څښي نو څه به يې کړې؟
۴۳. آس پردی سور پرې کمالی / ميري.
۴۴. آس په خپل قابو تربيږي.
۴۵. آس توبره په کار زياتوي.
۴۶. آس چې په ميدان ورځي، نو د سواره په زور ورځي.
۴۷. آس چې خدای خواروي، نوم يې يابو کړي.
۴۸. آس دبله، غمچينه د ځنگله، چې دی يې نه ځغلوې نو به يې څوک ځغلوې.
۴۹. آس د خرو په ډله خر شي.
۵۰. آس د سواره کوناتي پېژني.
۵۱. آس د مورې په زور ترپکې وهي.

۵۲. آس دی خو د خر نه پاس دی.

۵۳. آس دې وي، په لس دې وي.

۵۴. آس ښه دی که متروکه، لعنت شه په دواړه توکه!

۵۵. آس که د وښو سره یاري وکړي، نو خوري به څه؟

۵۶. آس نه راکوز، په خره سور!

۵۷. آس نه راکوز شه، آس زما دی.

۵۸. وزیري آس، ځانته خپله دانه زیاتوي.

۵۹. آس او خر په یو اخور اوبه څښي.

۶۰. آس ورکول د ښځې ورکول دي.

آس د نورو ژبو په متلونو کې:

آس ته که اضافي پروره ورنکړل شي نه غټیږي او که سپری د پرلپسې معاش سربېره نوره گټه ونلري، نو نه شتمنېږي. (چيني متل)

Old horse does not learn how to walk.

ژباړه: زور آس د تگ چل نه زده کوي. (پرتگالي)

پښتو انډول: کونډې ته د غو... چل مه وربښئ.

One does not examine the teeth of a gift horse.

ژباړه: د سوغاتي آس غاښونه څوک نه گوري. (پرتگالي، يوناني، انگرېزي...)

The best horse needs breaking and the aptest child needs teaching.

ژباړه: ډیر ښه آس ماتول غواړي او ډیر تېز ماشوم پوهول (انگریزي)

پښتو انډول: انسان ته خبره او خره ته کونک.

د جنگي آس، سپرلي^{۶۷} او پاچا مخې ته مه تېرېږئ. (تورات)

پښتو انډول: د آس شاته مه تېرېږه او د ماړه / امر مخې ته.

یادښت: د تورات ډېر متلون له پښتو هغو سره، سرخوري.

آس ته قمچینه (چابک)، خره ته قیزه اوسوډر (احمق) ته گڼپه کې چاړه پکارده.

(تورات)

د چېلي (He-goat) له مخې نه، د آس له شانته او د سپرلي له ټولو خواو څخه

ډارېږه. (روسي)

The world would not make a race –horse of a donkey.

_____ ۶۷ سپرلي: he-goat

ژباړه: ټوله دنيا به له خره نه دځغاستې آس جوړ نکړای شي. (ايرلینډي)
پښتوانډول: تور خر په سابون نه سپینېږي.
بل انډول: خر په ذین نه آس کيږي.

A horse hired never tired.

ژباړه: پور کړی آس نه ستړی کېږي. (سکاټلینډي)
پښتوانډول: پردی خر په شا قوي دی.

The horse-shoe that clatters wants a nail.

د آس نال چې کړنگیږي، نومېڅ غواړي. (انگریزي)

گوړا گرا ایک تماشه، سوار گرا تو دو تماشه (اردو)
(که آس وغورځېد نو یوه ننداره او که آسوار وغورځېد نودوه نندارې.)

اعلم بفرسانها (عربي)
ژباړه: آس خپل خاوند ښه پېژني. (دا متل د هغه چا په اړه ویل کيږي، چې خلك
یې شتمن بولي، خو شتمن نه وي.)

الخیل میامین. (عربي)
ژباړه: آس مبارک دی.

It is good horse that draws its own cart. (Irish)

ژباړه: هغه آس چې خپله گاډی کشوي ښه آس دی.

Better a poor horse than no horse at all. (Scottish)

ژباړه: له نه آس نه خوار آس هم ښه دی.

Why shut the barn door after the horse is gone.

د آس له ورکېدو وروسته د استېلې ور تړل په درد نه خوري. (سکاټش)
پښتوانډول: اختر چې تېرشي نکروزي په دېواله وتېه!

از آسب دو از صاحبش جو. (فارسي)
ژباړه: د آس منډه وي او د خاوند اورېشې.

آسب نجیب را یک تازیانه بس آست. (فارسی)
ژباړه: اصلي آس ته یوه قمچینه پکار وي.
پښتو انډول: عقلمند ته اشاره او کم عقل ته کوټک.

اخځونه:

۱. ياسيني، عبدالشکور. (۱۹۸۲). ولسي پانگه. د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز، پېښور.
۲. ميچر، محمد نواز خان. (۲۰۰۴) تاريخي متلونه. سיתי بک ايجنسي، پېښور.
۳. محمد سرور. (۲۰۰۳). هونياران وايي [متلونه]. رحمن گل پبلشرز، پېښور.
۴. منصوري، مهتاب. (۱۳۸۰). ضرب المثلهای ايراني. انتشارات جاجرمی، تهران.
۵. علامه، الدميری. (۱۹۹۲). حیات الحيوان [اردو ژباړه: مولانا محمد عباس فتح پوری]. اداره اسلاميات، لاهور.
۶. د تورات اردو ژباړه
7. Field Enterprises Educational Corporation (1960). Horse. The World Book Encyclopedia.
8. Griffith, R. T. H. (1889). The Hymns of the Rigveda (2nd ed.). Alpha Edition.
9. Oklahoma State University (n.d.). Horse. Breeds of Livestock. Retrieved February 3, 2003, from <https://breeds.okstate.edu/?Forwarded=afs.okstate.edu/breeds/horse>.
10. Scots Online. (n.d.). Scottish Proverbs and Idioms. Retrieved February 3, 2003, from <https://www.scots-online.org/grammar/eed-ioms.htm>
11. Scots Online. (n.d.). Scottish Proverbs. Retrieved February 3, 2003, from www.visitunkkeld.com/scottish-proverbs.htm

ځيني نورې سرچينې:

1. www.hindu.com. Retrieved, 2003.
2. www.library.thinkquest.org. Retrieved, 2003.
3. www.terican.com. Retrieved, 2003.
4. www.users.hartwick.edu/~ides/index.htm. Retrieved, 2003.

نهم

پښتو متلونو کې متلي اتلان

متل له تجربې ډکه لنډه او پخه وينا وي چې خلک يې په خپرو کې کاروي. متل کله د نظر د پخلي لپاره وړاندې کېږي، کله د څو کلونو يوه تجربه په لنډو کلمو کې د اوریدونکي مخې ته ږدي او کله هم د مجربې لارښوونې په ډول ويل کېږي. متلونه داسې پخې او له تجربې ډکې لنډې ويناوې وي چې هم پکې خوند شته، هم پکې لارښوونه او هم پکې ټولنيزه تجربه او مشاهده. په هغو ټولنو کې چې ليکلي قوانين او نرخونه نلري متلونه يې د دوديز قانون ناليکلي قواعد وي، چې په مټ يې لويې، لويې شخړې هوارېږي او څوک ترې سرغړاوي ته هم زړه نه ښه کوي.

په ځينو ټولنو کې هم دا متلونه، انگرېزي او نور کلتوري ارزښتونه د وخت په تېرېدو سره ديني بنسټونه او روايتونه گرځي. د يهوديانو د سپېڅلي کتاب «تورات» يوه برخه متلونه تشکيلوي چې ويل کېږي په پخوانيو مصريانو پورې اړه لري، ځينې يې د اسراييلي ټولني ويناوې گڼي، چې د سليمان (ع) د پاچاهۍ په دوره کې ټولې شوې دي او ځينې يې په خپله د سليمان (ع) خبرې بولي. د تورات د متلونو دغه برخه په عبراني ژبه کې د «مشلي/امشلي» يعنې «متلي/متلونه» په نامه يادېږي. ماته خو داسې بريښي چې د پښتو «متل» کلمې ريښه به په مستقيم يا

غير مستقيم ڊول همدغې عبراني کلمې ته رسيږي. بله خبره داده چې د تورات متلونه له پښتو متلونو سره ډيره هم رنگي هم لري، خو د تورات متلونه له پښتو متلونو سره نه بلکې د نړۍ د ډيرو ژبو له متلونو سره ورته والی لري. د ځينو متلونو شاته لويې کيسې او افسانې پرتې وي، چې زياتره متلونه د همدغو کيسو نچور او شيره وي او د يو متل په ويلو سره د انسان ذهن ټولې کيسې ته ورگرځي.

په پښتنه او ځينو نورو ټولنو کې چې څوک ډېر متلونه کاروي، هغه ډېر هوښيار او پوه کس گڼل کېږي. په جرگو، مرکو کې يې اهميت تر نورو ډېر وي، دومره ډېر لکه په يوه حقوقي او قانوني موضوع کې چې قانونپوه اهميت لري. لکه څنگه چې متل د ولسي ادبياتو يا فولکلور يو ځېل (ژانر) دی او د هرې ټولنې فولکلور د هغې ټولنې د ژوند عکاسي وي، نو متل هم د ټولنيز ژوند د بېلابېلو اړخونو انځور اېستلای شي. د فولکلور د ځينو نورو ځېلونو په شان له متل نه د يوې ټولنې اقتصادي حالت، منطق، فلسفه، کلتور، تاريخ، کره وړه ... ښه روښانيدای شي. دساري په ډول:

1. چېرې چې اوسې، په خوی به د هغو سې.
 2. چې نه کار، هلته دې څه کار. / چې نه کار، هلته څه کار.
 3. چې څه کرې هغه به ريبې.
 4. اوسپنه په اوسپنه ماتېږي.
 5. زور په زور ماتېږي.
 6. اوسپنه چې څومره ټکېږي، هغومره پلنېږي.
 7. بد تربور په بد ځای کې پکارېږي. او داسې نور
- له دې متلونو (چېرې چې اوسې په خوی به د هغو سې. چې نه کار هلته دې څه کار.) څخه ټولنيز کره وړه، له (چې څه کرې هغه به ريبې.) څخه د ټولنې فکري ژورتيا او تجربه، له (اوسپنه په اوسپنه ماتېږي. زور په زور ماتېږي.) څخه د زور په مقابل کې د زور کارولو تصديق، له (بد تربور په بد ځای کې پکارېږي.) څخه په ټولې ټولنه کې د تربونو ترمنځه خرابې اړېکي او په بدو جنگي حالاتو کې د خپلې بقا لپاره د دوی اتفاق روښانېږي. له روستي متل څخه د پخوانيو انسانانو هغه حالت هم روښانېږي چې يوې زورورې کورنۍ به د ضعيفې کورنۍ پر مال او سيمه خپته اچوله او په مقابل کې به څو کمزورې خپلوانې کورنۍ سره يو ځای

كېدې او د زورور لوري مقابله به يې كوله او د هغه له ظلم او شر څخه به يې نجات مونده.

د نورو فولكلوري ځېلونو ترڅنگ متلونو كې ډېرې داسې اشارې او پټې خبرې نغښتې دي چې د ټولنې جگې او ټيټې ترې ښې څرگنديدای شي.

ځيني متلونو كې د اشخاصو نومونه هم راځي. لكه (جنگ به وي او ميرى به نه وي!) يا لكه (كه څه وايم، جانى كډه كي). يا لكه (ماموته بيا دې موته). د دې متلونو په څېرته د يوې ټولنې خلك خپلو فولكلوري اتلانو ته رسېږي. مور فولكلوري جنگيالى (ميرى) پېژنو، د كمبخت (جاني) له حاله خبرېږو چې ولې له كلي كډه كوي، د (ماموت) حال را مالومېږي او همدغسې د ټولنې له نورو تنو اړخونو او ټولنيزو رازونو پرته پورته كېږي او ټولنه لا ښه پېژندل كېږي.

دلته يو څو متلونه چې اتلان لري، راغونډ شوي، هيله ده چې پوهان به پرې څېړنه وكړي چې دا متلي اتلان څوك ول، چېرې ول، ولې يې په اړه متلونه جوړ شوي او شاته يې څه رازونه او كيسې پراته دي. كه څه هم په دې برخه كې به څه كار شوي وي خو ډېر حساب پرې نشي كيداى.

د دې اتلانو له سمې پېژندنې سره به مور وكړاى شو، چې د ځانگړنو، كړنو... په بنسټ هر متلي آتل او يا د كوم بل فولكلوري ځېل آتل ته ماناوې وټاكو او بيا ترې په معياري ژبه كې گټه واخلو.

د ساري په ډول په لاندې څو متلونو كې (ميرى) د جنگ او زور نښه گڼل شوې نو مونږ كولاى شو چې (ميرى) د جنگ او بې ځايه قدرت نښه وگڼو او ژبه كې يې د سرتمبه زورور او جنگيالي په مانا وكاروو. لكه كله چې مونږ د يو زبرځواك د ظلمونو خبره كوو نو ويلای شو چې (ميرى بيا په پړو نه ټينگېږي). او داسې نور... متلي اتلان په درو برخو كې راوړل شوي دي:

لومړى، ناپېژندلي متلي اتلان.

دويم، تاريخي او مشهور متلي اتلان.

درېيم، متلي تېرونه او سيمې.

لومړى: ناپېژندلي متلي اتلان

ميرى:

ميرى به ژوندى وي او رمې بى^{٦٨} لېوان خوري.

جنگ سوړ شو، ميرى تود شو.

٦٨ بى: به يې

امير يې ورکوي شيخ ميری يې نه ورکوي .

جنگ به وي او ميری به نه وي .

آس پردی سور پرې میری.^{۶۹}

عبدالله: بنيایي چې عبدالله د يو چا نوم وي خو دا هم کيدای شي چې عبدالله

دعربی ژبې (د الله بنده) په مانا کارول شوی وي .

توره دې لالاوهي، مړی دې عبدالله وهي .

منډې به لالا وهي، مړی به عبدالله وهي .

که رښتیا نه وایم الله مې نیسي، که یې وایم عبدالله مې نیسي .

جانی:

که څه وایم، جانی کله کي .

زرغون او نادری:

له لاندې متلونو داسې ښکاري چې زرغون گتیاالی و او نادری چلولي چې تل

یې د زرغون گټه خوړله .

گټه د زرغون او مزې د نادري .

چرکه د زرغون ده، هگی نادري کره اچوي .

زرغون شاه:

داسې ښکاري چې (زرغون) او (زرغون شاه) به بېلابېلې څېرې وي . ویل کېږي

چې زرغون شاه د ننگرهار د شینوارو یو تن پوځي افسر و، چې د محمد ظاهر

شاه په واکپېر کې یې دنده درلوده . بنيایي چې دا به هم دغه زرغون شاه وي .(؟)

نن ده/دی که سبا ده/دی دا ملک د زرغون شاه ده/دی .

شېرداد:

بنيایي چې شېر داد اتینچي وي، چې په یوه گېډه ښوروا به یې اتینونه کول .

اتن وهه شېرداده، نن بیا د چرگ ښوروا ده .

قمبر یا عجمر:

عجمر یا قمبر د بې پلانه او ناوړه مشر په مانا کارېدای شي .

چې مشر یې عجمر وي، اختريې مازدیگر وي .

۶۹ دا متل په بله بڼه (آس پردی سور پرې کمالی .) هم شته دی .

چې مشر يې قمبر وي، اختر يې مازديگر وي.

ماموت:

ماموته بيا دې موته.

الله داد او مولا داد:

واده، د الله داد، پکې غورځي مولا داد.

ملا شاه گل:

هر سور ږيري ملا شاه گل ندي.

چې ږيره يې سره وي، هغه به شاه گل وي.

شيخ فريد:

شيخ فريده، پته خوله دې بهتري ده.

ملا عمر او ملا عثمان:

الحمد هغه الحمدو ده خو خوله د ملا عمر نه ده.

تقرير هر څوک کولای شي خو خوله د ملا عثمان غواړي.

غلام فاروق:

کنز به هر څه وايي، که ملا فاروق يې ومني.

دويم، تاريخي او مشهور متلي اتلان:

پير بابا:

چې خدای يې نکړي، نو پير بابا يې څه کړي؟

بهلول:

يو يې بهلول، يو يې کچکول.

منصور:

منصور، رښتيا ويل سر يې په دارشو.

ليلا مجنون:

ليلی ته د مجنون په سترگه گوره.

که ليلا توره وه مينه يې سپينه وه.

دورخانی:

چې مور يې دورخانی وي، لور به يې ښاپېری وي.

ناصرخان:

نه به ناصر خان او نه به يې تل سره اوبښان وي. نورې ښې يې: نه به ناصرخان وي تل - نه به بی سره اوبښان وي تل. / نه به تل ناصر خان وي او نه به بی تل سره اوبښان وي.

عزرايل:

په پردي زوی د عزرايل څه؟

درېيم، متلي تېروونه او کسبگر:

پچيری:

خولی ام^{۷۰} د پچيري ورکه ده، او پت ام پچيری گرځي.
کنډی: کنډی کونړ کې د يو ځای نوم دی. ويل کېږي چې په دې باندې پلي کاروانونه تېرېدل. دلته هيڅ ابادي نه وه. ډېره يخه سيلی به پکې لگېده، کله چې به مسافرو پکې دمه کوله نو له يخنی به يې ژامې ړچېدلې. په همدغسې يو حال کې دا متل د يو مسافر لخوا چې شپه يې په دغه ساړه جومات کې تېره کړې وه، ويل شوی دی. د کنډی په نامه په کونړ کې بيلا بېل کلي شته دي او دا ویی د (کندي) بلگر (الومورفيم) دی. د کونړ ولايت د څوکی ولسوالی يو ملگري او تکړه ليکوال ښاغلي امروزيخان ساپی له خولې متلي کنډی، د کونړ د نورگل ولسوالی اړوند يو کلی دی.
کنډی زه به درنه لار شم، خو ته به له يخنی مړه شې.

جولاگان او ډمان:

واده، د جولاگانو، لنگي وشلول ډمانو.

(يادښت: بدبختانه پخوا پښتنه ټولنه کې، په ځانگړي ډول په کليو-بانډو کې کسبگره طبقه يا تخنيکي خلک: کولال، جولا، پيکوټ، موجي، ژرندگري، خسبه، هندو، خټگر، دم، موسلی، پاده وان/گوروان، باغوان (هغه څوک چې په کليو کې به يې په خرو او خچرو سودا خرڅوله)... له يو ډول دوديز پېغور سره مخامخ ول او کمزوري گڼل کيدل. زمور د ټولني دې جبر د پرمختگ لپاره دغه مهمه طبقه د

۷۰م: هم

حمایت پر خای د کمتری پر احساس اخته کړې وه او همدا لامل و چې په خپلو کارونو او مهارتونو کې یې هیڅ ډول نوبستونه ونکړای شول، بنسټونه یې رامنځته نه کړای شو او بالاخره د نورو ولسونو د پرمختللیو مهارتونو او تخنیکونو خوراک شول.

هندو:

هندو چې وزگار شي، نو خپله ریره تلي .

هندو چې وزگار شي نو خپلې خوتې تلي .

په دې برخه کې ډېره څېړنه پکار ده، هان تر دې چې پښتوکې د داسې فولکلوري آتالو لپاره ځانگړی پوهنغونډ او سیند رامنځته کول اړین دي. له دې سره به مو خپل فولکلوري اتلان folk characters په ښه ډول پېژندلي او د خپلې ټولني له تومني به مو د ژبې او کلتور په بډاینه کې گټه پورته کړې وي.

اخځونه:

۱. ياسيني، عبدالشکور. (۱۹۸۲). ولسي پانگه. د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز، پېښور.
۲. ميچر، محمد نواز خان. (۲۰۰۴). تاريخي متلونه. سיתי بک ايجنسي، پېښور.
۳. محمد سرور. (۲۰۰۳). هونياران وايي [متلونه]. رحمن گل پبلشرز، پېښور.
4. Shivanath. History of Dogri Literature. Delhi-32: K9 Navin Shadrah, Sahitya Akademi, 1976.
6. Field Enterprises Educational Corporation (1960). Folklore. The World Book Encyclopedia. <https://www.worldbook.com/>.
7. Field Enterprises Educational Corporation (1960). Proverbs. The World Book Encyclopedia. <https://www.worldbook.com/>.

وېبپانگه Glossory

انگرېزي	مانا	پښتو
Phone	د وينا يا غريدو ځانگړی غږ، اوا، فون	اواز
Phonetics	يا هم اوازپوهه د ژبې غږونه او د غږونو فزيولوژيکي جوړيدل او صوتي ځانگړنې څيړي.	اوازپوهه
Metatheses	قلب، په يو ويي کې د دوو غږونو وړاندې - وروسته والی transposition ته وايي لکه په (پښه - ښپه، روغ - ورغ....) کې. اوپون په ژبه کې د بيلايلو ژبنيو دلايلو: ساده والي، غريزې اساني، ژبنی ارتقا او نورو امله رامنځته کيږي.	اوپون
Etymology	ريښه شناسي، هغه پوهنه چې د کلمو ريښې او پرمختيا development ښيي.	آرپوهه
Allomorph	بلگړ/الومورف د گډ امورفيم بله بڼه وي، لکه د «ځای» بلگړ چې «ځی» او د «مرخپړي» بلگړ چې «خرمپړی» دی. بلگړونه په ټوليز ډول د ژبپوهنې په گډ-غږپوهنه او گډپوهنه کې لوستل کيږي.	بلگړ
lexis, vocabulary	لغات، وېبپانگه، ويکلېري	پانگه
root for root translation, word for word translation, calque, loan translation	ترجمه قرضي، گرته برداری	پور ژباړه
Borrowing	د کلمو پورول، په مستعار ډول اخېستل	پورونه
Loanword	مستعاره کلمه، واژه قرضي	پورويی
compound (word)	ترکیب، مرکبه کلمه	تړنگ
Grapheme	حرف، گرافيم	توری

sister language	هغه ژبه چې له یوې وړاندینۍ ژبې زېږېدلې وي لکه زړه پښتو او زړې پامیري ژبې	خور ژبه (خویندې ژبې)
Phoneme	فونیم	غږ
Phonemic	فونیمي	غږیز
phonemic change	فونیمي بدلون	غږیز بدلون
phonemic contrast	فونیمي فرق	غږیز توپیر
Phrase	عبارت، ترکیب	غونډ
verbal root	فعلی رېښه	کېسټه
Morpheme	مورفیم، واژ	گډ
Morphophonetics	مورفو-فونیتیکس	گډ-اوازپوهه
Morphophonology	گډ-غږپوهه (مورفو فونولوژي) د ژبپوهنې هغه څانګه ده چې گډپوهیزه او غږپوهیزه راکړه-ورکړه یا اوازپوهیزه پروسې څېړي. د دوی لوی تمرکز په گډونو کې هغه غږیزو بدلونونو ته وي چې له گډونو څخه د وییو په جوړیدو کې پېښیږي. ^{۷۱}	گډ-غږپوهه
Morphophonological	د گډ-پوهیزې ښکارندې اړوند	گډ-غږپوهیز
Idiom	ایدیم، محاوره	گډنه
grand daughter language	هغه ژبه چې دیوې ژبې له لورژبې نه راوتلې وي، لکه انګرېزي چې له مخنۍ جرمنۍ راوتلې او هغه بیا په خپل وارله مخنۍ هنډیورو راوتلې چې په دې حساب انګرېزي د مخنۍ هنډیورو لمسی کېږي.	لمسی ژبه
daughter language	هغه ژبه چې له یوې بلې پخوانۍ ژبې راوتلې وي، لکه انګرېزي او جرمني، چې د مخنۍ جرمنۍ ژبې لونیې دي.	لور ژبه (لونیې ژبې)

71 <https://dbpedia.org/page/Morphophonology>

Book	کتاب	لیکي
Proto-Indo- European	د هند یورو ژبې مور چې په پوهنیز مصنوعی ډول رغول شوېده.	مخنی، هندیورو (ژبه)
donor language	هغه ژبه چې بلې ژبې ته یې ویی ورکړی وي	مرستندویه ژبه
Middle Pashto	پښتو میانه،	منخنی پښتو
Summary	خلاصه، لنډیز	نچور
ruling period	د واکمنۍ دوره، د پاچاهۍ دوره	واکپېر
judgment	قضاوت	ورمند
Word	کلمه، لفظ،	ویي
Indo-European	هندو-اروپایي	هنديورو (ژبه)
Cognate	هم آری، هغه ویي چې یوه رېښه لري	یو آری

انس
مجله
فلسفه، فرهنگ، او هنر

NINE LINGUISTIC ARTICLES

Relavant to
Pashto Lexis, History,
and Folklore

Abdul Wadood Basharyar

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**